

BISKUP JÓZEF GAWLINA
JAKO OPIEKUN POLAKÓW
NA EMIGRACJI

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3829

Ks. Damian Bednarski

BISKUP JÓZEF GAWLINA
JAKO OPIEKUN POLAKÓW
NA EMIGRACJI

Recenzent
ks. Józef Szymański

SPIS TREŚCI

SŁOWO KSIĘDZA ARCYBISKUPA WIKTORA SKWORCA	21
WYKAZ SKRÓTÓW	25
WSTĘP	29
Rozdział I	
DUSZPASTERSTWO PRZEDWOJENNE, EMIGRACJA I OPIEKA NAD CYWILAMI OD 1939 ROKU	45
1. Praca w diecezji katowickiej	45
2. Biskup polowy Wojska Polskiego	50
3. Poszerzona jurysdykcja biskupa polowego	53
4. Jurysdykcja w Wielkiej Brytanii po 1945 roku	61
5. Ordynariusz Polaków w Niemczech i Austrii	70
6. Biskup Gawlina w Rzymie	80
7. Kwestia powrotu bp. Gawliny do Polski po II wojnie światowej	98
Rozdział II	
INSTYTUCJA PROTEKTORA POLSKIEGO WYCHODŹSTWA	109
1. Emigracja i protektorat od XIX wieku	109
2. Pełniący obowiązki protektora (od 1945 roku) i protektor (od 1949 roku)	118
3. Papież i kuria rzymska a duszpasterstwo emigracyjne	135
4. Kontakty z hierarchią zagraniczną	145
5. Relacje z kard. Stefanem Wyszyńskim	157
Rozdział III	
STRUKTURY DUSZPASTERSTWA EMIGRACYJNEGO I POLSKIE MISJE KATOLICKIE	169
1. Rektorzy PMK – bezpośredni współpracownicy bp. Józefa Gawliny w terenie	169

2. Polskie Misje Katolickie przejęte po prymasie Augustynie Hlondzie . . .	176
2.1. Francja	176
2.2. Belgia	186
2.3. Holandia	192
2.4. Wielka Brytania	197
3. Polskie Misje Katolickie utworzone przez bp. Józefa Gawlinę i wybrane misje sąsiednie	208
3.1. Szwajcaria	208
3.2. Skandynawia	213
3.3. Półwysep Iberyjski	226
3.4. Ameryka Łacińska	231
3.5. Kraje Ameryki Łacińskiej bez struktur PMK	244
3.6. Ameryka Północna	248
3.7. Australia i Nowa Zelandia	254
3.8. Afryka	263
3.9. Azja	267
 Rozdział IV	
AKTYWNOŚĆ DUSZPASTERKA	275
1. Klerycy i księża	275
2. Organizacje katolickie i pokrewne	291
3. Wizytacje i akcje duszpasterskie	301
4. Wystąpienia publiczne	313
5. Wydawnictwa	320
 Rozdział V	
GŁÓWNE ZAŁOŻENIA PROGRAMU DUSZPASTERKIEGO BISKUPA POLONIJNEGO	325
1. Rodzina i pokrewne	325
2. Sprawy narodowe i patriotyczne	333
3. Inne zagadnienia	344
 ZAKOŃCZENIE	347
 ANEKS	351
 FOTOGRAFIE	373
 DOKUMENTY ŹRÓDŁOWE	385
 BIBLIOGRAFIA	515

INDEKS OSOBOWY	539
INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH	551
Summary	561
Sommario	563
Zusammenfassung	565

CONTENTS

FOREWORD BY ARCHBISHOP WIKTOR SKWORC	21
LIST OF ABBREVIATIONS	25
INTRODUCTION.	29
Chapter I	
PRE-WAR PASTORAL SUPPORT, EMIGRATION AND CARE FOR CIVIL- IANS FROM 1939.	45
1. Work in the Diocese of Katowice	45
2. Field Bishop of the Polish Army	50
3. Extended Jurisdiction of the Field Bishop	53
4. Jurisdiction in Great Britain after 1945	61
5. Ordinary of Poles in Germany and Austria	70
6. Bishop Gawlina in Rome	80
7. The Question of Gawlina's Return to Poland after the Second World War	98
Chapter II	
THE INSTITUTION OF A PROTECTOR OF POLISH EMIGRANTS	109
1. Emigration and Protectorate from 19th Century	109
2. Acting Protector (from 1945) and Protector (from 1949).	118
3. The Pope and the Roman Curia, and Pastoral Care for Emigrants	135
4. Contacts with Hierarchy in Other Countries	145
5. Relations with Cardinal Stefan Wyszyński	157
Chapter III	
THE STRUCTURES OF THE PASTORAL CARE FOR EMIGRANTS AND THE POLISH CATHOLIC MISSIONS	169
1. The Rectors of the Polish Catholic Missions – Immediate Collaborators with Gawlina on the Ground	169

2. The Polish Catholic Missions Assumed from Primate August Hlond . . .	176
2.1. France	176
2.2. Belgium	186
2.3. Netherlands	192
2.4. Great Britain	197
3. The Polish Catholic Missions Established by Bishop Józef Gawlina and Some Neighbouring Missions	208
3.1. Switzerland	208
3.2. Scandinavia	213
3.3. Iberian Peninsula	226
3.4. South and Latin America	231
3.5. The Latin American Countries without Structures of the Polish Catholic Mission	244
3.6. North America	248
3.7. Australia and New Zealand	254
3.8. Africa	263
3.9. Asia	267
 Chapter IV	
PASTORAL ACTIVITY	275
1. Seminarians and Priests	275
2. Catholic Organizations and Related Ones	291
3. Visitations and Pastoral Activities	301
4. Public Speeches	313
5. Publications	320
 Chapter V	
THE MAIN ASSUMPTIONS OF THE PASTORAL PROGRAMME OF BISHOP OF POLISH EMIGRANTS	325
1. Family and Related Topics	325
2. National Issues and Related Ones	333
3. Other Issues	344
 CONCLUSION	347
 APPENDIX	351
 PHOTOGRAPHS	373
 REFERENCE DOCUMENTS	385
 BIBLIOGRAPHY	515

INDEX OF NAMES	539
INDEX OF GEOGRAPHICAL NAMES	551
Summary	561
Sommario	563
Zusammenfassung	565

INDICE

LA PAROLA DELL' ARCIVESCOVO MONS. WIKTOR SKWORC . . .	21
ELENCO DELLE ABBREVIAZIONI	25
INTRODUZIONE	29
Capitolo I	
LA PASTORALE PRIMA DELLA GUERRA, L'EMIGRAZIONE E LA CURA DEI CIVILI DAL 1939	45
1. Il lavoro nella diocesi di Katowice	45
2. Il Vescovo Castrense dell'Esercito Polacco	50
3. L'estensione della giurisdizione del Vescovo Castrense	53
4. La giurisdizione in Gran Bretagna dopo il 1945.	61
5. L'Ordinario dei polacchi in Germania e in Austria.	70
6. Il Vescovo mons. Gawlina a Roma.	80
7. La questione del ritorno di mons. Gawlina in Polonia dopo la seconda guerra mondiale	98
Capitolo II	
L'ISTITUZIONE DEL PROTETTORE DELL'EMIGRAZIONE POLACCA .	109
1. L'emigrazione e il protettorato dal XIX ⁰ secolo	109
2. Il facente funzioni di protettore (dal 1945) e il protettore (dal 1949) . .	118
3. Il Papa e la Curia Romana nei confronti della pastorale degli emigranti	135
4. I contatti con la gerarchia all'estero	145
5. Le relazioni con il cardinale Stefan Wyszyński	157
Capitolo III	
LE STRUTTURE DELLA PASTORALE DEGLI EMIGRANTI E LE MISSIO- NI CATTOLICHE POLACCHE.	169
1. I rettori delle Missioni Cattoliche Polacche – i collaboratori diretti di mons. Gawlina sul territorio	169

2. Le Missioni Cattoliche Polacche dopo la morte del primate August Hlond	176
2.1. Francia	176
2.2. Belgio.	186
2.3. Olanda	192
2.4. Gran Bretagna	197
3. Le Missioni Cattoliche Polacche create da mons. Józef Gawlina e alcune missioni vicine	208
3.1. Svizzera	208
3.2. Scandinavia	213
3.3. Penisola Iberica	226
3.4. America Latina	231
3.5. I Paesi dell'America Latina senza le strutture della Missione Cattolica Polacca	244
3.6. America del Nord	248
3.7. Australia e Nuova Zelanda	254
3.8. Africa	263
3.9. Asia	267
 Capitolo IV	
L'ATTIVITÀ PASTORALE	275
1. I chierici e i preti	275
2. Le organizzazioni cattoliche e correlate	291
3. Le visite e le azioni pastorali.	301
4. I discorsi pubblici	313
5. Le editorie	320
 Capitolo V	
GLI OBIETTIVI PRINCIPALI DEL PROGRAMMA PASTORALE DEL VESCOVO DEI POLACCHI EMIGRATI	325
1. La famiglia e le tematiche correlate	325
2. Le questioni nazionali e le tematiche correlate	333
3. Le altre questioni	344
 CONCLUSIONE	347
 APPENDICE	351
 FOTOGRAFIE	373
 DOCUMENTI DI FONTE.	385
 BIBLIOGRAFIA	515

INDICE DELLE PERSONE	539
INDICE DEI NOMI GEOGRAFICI	551
Summary	561
Sommario	563
Zusammenfassung	565

INHALTSVERZEICHNIS

VORWORT VON ERZBISCHOF WIKTOR SKWORC	21
ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS	25
EINLEITUNG	29
Kapitel I	
SEELSORGE IN DER VORKRIEGSZEIT, EMIGRATION UND BETREUNG DER ZIVILBEVÖLKERUNG AB 1939	45
1. Arbeit in der Diözese Kattowitz	45
2. Militärbischof der Polnischen Armee	50
3. Ausweitung der Jurisdiktion des Militärbischofs	53
4. Jurisdiktion in Großbritannien nach 1945	61
5. Ordinarius der Polen in Deutschland und Österreich	70
6. Bischof Gawlina in Rom	80
7. Die Frage der Rückkehr Gawlinas nach Polen nach dem Zweiten Welt- krieg.	98
Kapitel II	
AMT DES PROTEKTORS DES POLNISCHEN EXILS	109
1. Emigration und Protektorat ab dem 19. Jahrhundert	109
2. Der amtierende Protektor (ab 1945) und der Protektor (ab 1949)	118
3. Papst und Römische Kurie gegenüber der Emigrantenseelsorge	135
4. Kontakte mit der Hierarchie im Ausland	145
5. Beziehungen mit Kardinal Stefan Wyszyński.	157
Kapitel III	
STRUKTUREN DER EMIGRANTENSEELSORGE UND POLNISCHE KA- THOLISCHE MISSIONEN	169
1. Direktoren der Polnischen Katholischen Missionen – direkte Mitarbeiter Gawlinas	169

2. Die vom Primas August Hlond übernommenen Polnischen Katholischen Missionen	176
2.1. Frankreich	176
2.2. Belgien	186
2.3. Niederlande	192
2.4. Großbritannien	197
3. Die vom Bischof Josef Gawlina gegründeten Polnischen Katholischen Missionen und manche Nachbarmissionen	208
3.1. Schweiz	208
3.2. Skandinavien	213
3.3. Iberische Halbinsel	226
3.4. Lateinamerika	231
3.5. Länder Lateinamerikas ohne Strukturen der Polnischen Katholischen Mission	244
3.6. Nordamerika	248
3.7. Australien und Neuseeland	254
3.8. Afrika	263
3.9. Asien	267
Kapitel IV	
SEELSORGLICHE TÄTIGKEIT DES PROTEKTORS DER POLNISCHEN EMIGRATION	275
1. Alumnen und Priester	275
2. Katholische und verwandte Organisationen	291
3. Seelsorgliche Initiativen und Visitationen	301
4. Öffentliche Reden	313
5. Veröffentlichungen	320
Kapitel V	
HAUPTGRUNDSÄTZE DES SEELSORGLICHEN PROGRAMMS DES BISCHOFS DER POLNISCHEN EMIGRATION	325
1. Familie und verwandte Themen	325
2. Nationale und verwandte Angelegenheiten	333
3. Sonstiges	344
SCHLUSSWORT	347
ANHANG	351
FOTOS	373
QUELLENDOKUMENTE	385
BIBLIOGRAPHIE	515

PERSONENREGISTER	539
VERZEICHNIS DER GEOGRAPHISCHEN NAMEN	551
Summary	561
Sommario	563
Zusammenfassung	565

Diecezja katowicka, która na mapie administracyjnej Kościoła pojawiła się niespełna sto lat temu, może już poszczycić się wieloma wybitnymi postaciami. Duchowni wywodzący się z tej ziemi dali się poznać jako wierni słudzy Kościoła, pasterze oddani powierzonym im wspólnotom, wyróżniający się naukowcy oraz aktywni duszpasterze. Z Górnego Śląska wywodzili się między innymi: pierwszy biskup katowicki, a potem prymas, kard. August Hlond, gorliwy pasterz organizujący duszpasterstwo na Opolszczyźnie i w archidiecezji wrocławskiej, orędownik pojednania polsko-niemieckiego kard. Bolesław Kominek oraz biskupi zaangażowani w budowanie struktur Kościoła katolickiego na ziemiach przyznanych po II wojnie światowej Polsce (bp Wilhelm Pluta, abp Jerzy Stroba, bp Ignacy Jeż). Z rzeszy teologów, duchownych diecezjalnych i zakonnych, którzy wyrosli w śląskich parafiach, wspomnijmy jednego – kard. Stanisława Nagiego, sercanina, związanego z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Patrząc na dokonania duszpasterzy zaangażowanych w codzienne życie parafii diecezji katowickiej, można by wymienić wiele nazwisk i imion kapłanów, którzy w trakcie swej gorliwej posługi budowali przez dziesiątki lat świątynie z kamienia i cegły, jak i Kościół żywy, duchowy, którego widowym znakiem są wspólnoty parafialne. Nie sposób w tym miejscu nie przywołać osoby ks. Franciszka Blachnickiego, założyciela Ruchu Światło-Życie, wspólnoty dzieci i młodzieży oraz rodzin, której zaangażowanie w budowanie Kościoła żywego jest nie do przecenienia. Diecezja katowicka chlubi się także i ze wciąż wspomina liczne grono duchownych, którzy w sposób heroiczny i bezkompromisowy zachowali godność kapłańską w zetknięciu z nazizmem i komunizmem. Do chwały ołtarzy zostali już wyniesieni ks. Emil Szramek i ks. Józef Czempiel, a w Rzymie toczy się proces kanonizacyjny kolejnego kapłana męczennika – Jana Machy. Kościół górnośląski z dumą patrzy w przeszłość i z nadzieją kroczy ku przyszłości.

Duchownym wywodzącym się z lokalnego Kościoła, który dał się poznać znacznie szerzej, był abp Józef Gawlina. Ten syn ziemi raciborskiej, pochodzący z niewielkiego Strzybnika, urodzony w 1892 roku, uformowany do kapłaństwa we wrocławskim seminarium, jako kleryk wcielony do armii pruskiej, znalazł się na Bli skim Wschodzie, gdzie doświadczył niewoli. Po powrocie na Śląsk dokończył studia teologiczne i w 1921 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Był to czas trudny dla mieszkańców Górnego Śląska, którzy zdobywali swą wolność w kolejnych powstaniach. Nieugiętość Ślązaków w dążeniu do Macierzy, mocna wiara i przywiązanie do Kościoła oraz duchowieństwa, które w dużej mierze wspomagało odrodzenie narodowe i powstańców, doprowadziły do włączenia części tego terytorium do Polski. Wkrótce potem uregulowana została kwestia kościelnych struktur administracyjnych na tym skrawku ziem wracających do polskiej Ojczyzny. Najpierw Stolica Apostolska utworzyła Delegaturę Apostolską Górnego Śląska (21 października 1921 roku), przekształconą w Administrację Apostolską Śląska Polskiego (7 listopada 1922 roku), i wreszcie na mocy bulli papieskiej *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku powstała diecezja katowicka (zwana początkowo także śląską).

W opisanych wyżej okolicznościach kształtowało się kapłaństwo ks. Józefa Gawliny, który po krótkim okresie posługi w Dębnie zdobywał doświadczenie duszpasterskie u boku zasłużonego prałata ks. Jana Kapicy w Tychach. Dostrzeżony przez Augusta Hlonda, nowo mianowanego administratora polskiej części Górnego Śląska, już w 1924 roku stał się jednym z jego najbliższych współpracowników. Otrzymał między innymi zadanie zorganizowania Ligi Katolickiej, został redaktorem tygodnika katolickiego „Gość Niedzielny”, przygotowywał III Zjazd Katolicki w 1924 roku i diecezjalną pielgrzymkę do Rzymu w Roku Świętym 1925. Gdy August Hlond w czerwcu 1926 roku opuścił diecezję katowicką, aby z woli papieża – jako arcybiskup poznański i gnieźnieński – zostać prymasem Polski, na jego wniosek Konferencja Episkopatu Polski zleciła ks. Gawlinie utworzenie Katolickiej Agencji Prasowej. Po powrocie z Warszawy do diecezji najpierw wspomagał w pracy drugiego biskupa katowickiego Arkadiusza Lisieckiego, a w 1931 roku został proboszczem ważnej i terytorialnie rozległej parafii św. Barbary w Królewskiej Hucie (dziś Chorzów). Wiele satysfakcji i radości dawała mu praca duszpasterska w tej robotniczej parafii, której poświęcał wszystkie siły. Już po dwóch latach, w 1933 roku, został mianowany przez papieża Piusa XI biskupem polowym Wojska Polskiego. Tym nowym zadaniem, tak jak każdym, które podejmował w swym kapłańskim życiu, oddał się bez reszty. Gdy jesienią 1939 roku Niemcy i Związek Radziecki napadły na Polskę, a spora liczba polskich żołnierzy

znalazła się poza granicami Ojczyzny, bp Gawlina pospieszył za nimi. Z biegiem czasu stawał się pasterzem dla coraz liczniejszej społeczności Polaków pozostających poza granicami kraju.

Prezentowana książka poświęcona została właśnie temu ważnemu odcinkowi życia bp. Józefa Gawliny, kiedy z biskupa polowego stał się Protektorem Polskiej Emigracji. To istotne przypomnienie zasług śląskiego duchownego, który był postacią rozpoznawalną od Watykanu po najdalsze skrawki ziemi, gdzie docierał do skupisk polonijnych.

Biskup Herbert Bednorz, który był wikariuszem proboszcza Gawliny w Królewskiej Hucie, w wygłoszonej w Rzymie po śmierci „biskupa od emigrantów” mowie pogrzebowej w kilku zdaniach w sposób mistrzowski określił jego osobowość. Mówił tak: „Arcybiskup miał dwa ideały życiowe: Kościół i Ojczyznę. Stały się one myślami przewodnimi i kierowniczymi w całości Jego poczynań. Wszystkie inne sprawy, które nie mieściły się w ramach Kościoła i Ojczyzny, Arcybiskup Gawlina z żelazną konsekwencją oddalał i odsuwał od siebie. Za wszelką cenę chciał bowiem pozostać wiernym Kościołowi i Ojczyźnie, dla których to wartości żył, pracował i cierpiał. Kościół i Ojczyzna! Zanim jeszcze Sobór Watykański II wysunął zagadnienie Kościoła, będącego głównym tematem dla swoich rozważań i uchwał, Ksiądz Arcybiskup Gawlina uczynił Kościół głównym tematem swojego życia i swojej działalności”.

Biskup Józef Gawlina, pozostając w Rzymie, o Kościele i Ojczyźnie pamiętał w głoszonym z mocą słowie Bożym, w pełnych ekspresji listach pasterskich, w podejmowanych działaniach duszpasterskich. Polska, ale i diecezja katowicka stawały mu się jeszcze bliższe, gdy komuniści z konsekwencją zabraniali mu choćby odwiedzin w kraju rodzinnym. Wtedy coraz bardziej dla bp. Gawliny Ojczyznę stawał się Kościół, a Polska była wszędzie tam, gdzie spotykał rodaków.

Właśnie dla upamiętnienia 70. rocznicy ustanowienia bp. Józefa Gawliny Protektorem Polskiej Emigracji (dekret otrzymał 28 stycznia 1949 roku) ukazuje się monografia poświęcona jego osobie i niezwykle owocnej posłudze na rzecz Polonii, która po dzień dzisiejszy może inspirować kolejne pokolenia duszpasterzy w Ojczyźnie i poza jej granicami.

† Wiktor Skworc
ARCYBISKUP METROPOLITA
KATOWICKI

Katowice, 28 stycznia 2019 roku

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAKat – Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach
AAS – „Acta Apostolicae Sedis”
AAW – Archiwum Archidiecezji Warszawskiej
ABMK – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”
abp – arcybiskup
AIPN BU – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN)
AJG – Archiwum Józefa Gawliny
AKHSS – Archiwum Kościoła i Hospicjum Świętego Stanisława
AP – Akta Personalne
b.p. – bez paginacji
bp – biskup
br. – brat
b.r.w. – brak roku wydania
CM – Congregatio Missionis (łac. misjonarze, lazaryści)
CODE – Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracyjnego
Conc. – Concilio (łac. sobór)
CR – Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi (łac. Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa, zmartwychwstańcy)
CSC – Congregatio a Sancta Cruce (łac. Zgromadzenie Świętego Krzyża)
CSsR – Congregatio Sanctissimi Redemptoris (łac. Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela, redemptoryści)
CT – „Collectanea Theologica”
cyt. – cytuję
dok. – dokument
DPZ – „Duszpasterz Polski Zagranicą”
dr – doktor
ds. – do spraw

EK	– Encyklopedia Katolicka
im.	– imienia
IPMS	– Instytut Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego
IRO	– International Refugee Organization (ang. Międzynarodowa Organizacja Uchodźców)
j.	– język
J.E., J.Eks.	– Jego Eksceleńcja (biskup)
J.Em.	– Jego Eminencja (kardynał)
k.	– karta
kan.	– kanon
KAP	– Katolicka Agencja Prasowa
kard.	– kardynał
KGA	– Kancelaria Generała Andersa
kol.	– kolumna
KOW	– Katolicki Ośrodek Wydawniczy
K.S.M.	– Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży
K.S.M.P.	– Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej
ks.	– ksiądz
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
L.dz.	– liczba dziennika
łac.	– łaciński
m.in.	– między innymi
MIC	– Congregatio Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae (łac. Zgromadzenie Księżąt Marianów pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny)
Most Rev.	– Most Reverend (ang. wielce czcigodny)
mps	– maszynopis
Msgr., Mons.	– Monsignor (wł. prałat, biskup)
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NCWC	– National Catholic Welfare Conference (ang. Narodowa Katolicka Konferencja Dobrobytu)
NMP	– Najświętsza Maria Panna
NKWD	– Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł (ros. Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
nr	– numer
NSPJ	– Najświętsze Serce Pana Jezusa
o.	– ojciec
OCD	– Ordo Fratrum Discalceatorum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo (łac. Zakon Braci Bosych Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel, karmelici boski)

OFM	– Ordo Fratrum Minorum (łac. Zakon Braci Mniejszych, franciszkanie)
OFMCap	– Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum (łac. Zakon Braci Mniejszych Kapucynów, kapucyni)
OFMConv	– Ordo Fratrum Minorum Conventualium (łac. Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych, franciszkanie konwentualni)
ok.	– około
OMI	– Congregatio Missionariorum Oblatorum Beatae Mariae Virginis Immaculatae (łac. Zgromadzenie Oblatów Misjonarzy Maryi Niepokalanej, oblaci)
oo.	– ojcowie
OP	– Ordo Praedicatorum (łac. Zakon Kaznodziejski, predykanci, dominikanie)
oprac.	– opracował
OPraem	– Ordo Praemonstratensis (łac. Zakon Premonstratów, norbertanie)
OSB	– Ordo Sancti Benedicti (łac. Zakon Św. Benedykta, benedyktyni)
OSFS	– Institutum Oblatorum Sancti Francisci Salesii (łac. Instytut Oblatów św. Franciszka Salezego)
p.	– pan, pani
PCK	– Polski Czerwony Krzyż
PISE	– Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum (łac. Papieski Instytut Studiów Kościelnych)
P.K.S.U.	– Polskie Katolickie Stowarzyszenie Uniwersyteckie
PMK	– Polska Misja Katolicka
p.o.	– pełniący obowiązki
pol.	– polski
por.	– porównaj
poz.	– pozycja
PP	– Papa Pontifex (łac. papież)
prał.	– prałat
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
prof.	– profesor
PSZ	– Polskie Siły Zbrojne
pw.	– pod wezwaniem
r.	– rok
red.	– redakcja
Rev.	– Reverend (ang. czcigodny) lub Reverendissimo (wł. najprzewielebniejszy)
RFN	– Republika Federalna Niemiec
RP	– Rzeczpospolita Polska

RPA	– Republika Południowej Afryki
rps	– rękopis
S.	– Sacra, Sancta (łac. święta)
s.	– strona
S. Cong. Concist.	– Sacra Congregatio Concistorialis (łac. Święta Kongregacja Konsytorialna)
SA	– Societas Apostolatus Catholici (łac. Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego, pallotyni)
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SCJ	– Congregatio Sacerdotum a Sacro Corde Jesu (łac. Zgromadzenie Księży Najświętszego Serca Jezusowego, sercanie)
SDB	– Salesiani di Don Bosco, Societas Sancti Francisci Salesii (łac. Towarzystwo Świętego Salezego, salezianie)
SJ	– Societas Jesu (łac. Towarzystwo Jezusowe, jezuita)
SPol	– „Studia Polonijne”
SPP	– Sekretariat Prymasa Polski
SSHT	– „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”
SVD	– Societas Verbi Divini (łac. Zgromadzenie Słowa Bożego, werbiści)
sygn.	– sygnatura
śl.	– śląski
śp.	– świętej pamięci
św.	– święty/święci
t.	– tom/tomy
TChr	– Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej (chrystusowcy)
tj.	– to jest
tw.	– tak zwany
USA	– United States of America (ang. Stany Zjednoczone Ameryki)
WRS	– War Relief Services (ang. Wojenna Służba Pomocy)
WD	– „Wiadomości Diecezjalne” (Katowice)
wik. gen.	– wikariusz generalny
WP	– Wojsko Polskie
wyd.	– wydawnictwo
X.	– ksiądz
XX.	– księża
z.	– zeszyt
ZHP	– Związek Harcerstwa Polskiego
ZHPpgK	– Związek Harcerstwa Polskiego działający poza granicami Kraju
zob.	– zobacz
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

WSTĘP

Słowo *Polonia* tłumaczone wprost z języka łacińskiego oznacza Polskę, ale przyjęło się powszechnie używać go na określenie ogółu Polaków i osób polskiego pochodzenia zamieszkałych poza granicami Polski, okazujących (niezależnie od posiadanego obywatelstwa) poczucie przynależności do polskiej wspólnoty narodowej, językowej lub kulturowej¹. Ukształtowanie się Polonii związane było z masowymi ruchami emigracyjnymi podejmowanymi w różnych okresach dziejów tego państwa, mającymi podłoże polityczne, gospodarcze, ekonomiczne i kulturowe oraz będącymi konsekwencją zmian granic państwowych i deportacji ludności polskiej (zwłaszcza po powstaniach narodowych oraz podczas II wojny światowej)².

Z kolei pojęcie *emigracja* (łac. *emigrare* – wywędrować) oznacza opuszczenie własnego miejsca urodzenia i zamieszkania, społeczeństwa, terytorium i państwa. Słowo to jest również używane na określenie ogółu wychodźców zamieszkujących w danym kraju i dlatego bywa używane zamiennie z pojęciem wychodźstwa. Wyszczególnia się specyficzne formy emigracji i stąd – zależnie od przyczyn – wyróżniamy emigrację: polityczną, religijną, zarobkową i personalno-kulturową. Mówi się też o emigracji sezonowej, czasowej i stałej, ochotniczej i przymusowej, spontanicznej, zorganizowanej i kontrolowanej, jak również kontynentalnej i zamorskiej³.

Emigracja z terenów Polski rozpoczęła się na szeroką skalę w XIX stuleciu. Przed 1914 rokiem wyjechało około 10 milionów ludzi (z tego około 3,6 miliona bezpowrotnie); w okresie międzywojennym – ponad 2 miliony. Po wybuchu II wojny światowej Polskę opuściło, głównie pod przymusem,

---

¹ Por. E. Gigilewicz, *Polonia*, w: EK, t. 15, Lublin 2011, kol. 1135.

² Rozumieniu słowa *Polonia* poświęcony jest artykuł Mariana Marka Drozdowskiego pt. *Ewolucja słowa Polonia w XIX i XX wieku*, w: *Problemy dziejów Polonii*, red. M.M. Drozdowski, Warszawa 1979, s. 5–18.

³ Por. P. Taras, *Emigracja*, w: EK, t. 4, Lublin 1995, kol. 942.

ponad 5 milionów osób⁴. Wiele z nich wróciło po 1945 roku do swoich domów, ale setki tysięcy pozostały poza granicami kraju. Od samego początku emigrantom z ziem polskich towarzyszyli duszpasterze. Podążali oni wszędzie tam, gdzie znalazły się większe skupiska rodaków. Nie inaczej było po II wojnie światowej, gdy spora grupa kapłanów katolickich zdecydowała się pozostać na emigracji. Jednym z nich był bp Józef Gawlina, przedwojenny biskup połowy Wojska Polskiego. Splot wydarzeń doprowadził do tego, że stał się on niekwestionowanym przywódcą duchowym katolików polskiego pochodzenia pozostałych na emigracji.

W 2004 roku z inicjatywy abp. Szczepana Wesołego zostały opublikowane *Wspomnienia* abp. Józefa Gawliny. Przygotowaniem do druku tego niezwykle ciekawego materiału zajął się ks. prof. Jerzy Myszor z Uniwersytetu Śląskiego. Ówczesny delegat episkopatu Polski do spraw duszpasterstwa emigracji polskiej napisał we wstępie do publikowanych materiałów, że „należałoby uzupełnić te wspomnienia jego [Józefa Gawliny] działalnością już po wojnie jako opiekuna emigracji polskiej”⁵. Podjęcie się tego zadania wydawało się więc czymś naturalnym, biorąc pod uwagę koleje losu bp. Gawliny i wyjątkowy charakter pełnionej przez niego misji. Zdarzały się już liczne próby, w tym wiele udanych, opisu sytuacji polskich obywateli, którzy znaleźli się poza granicami kraju, zwłaszcza w konsekwencji wybuchu II wojny światowej i decyzji o pozostaniu na emigracji po 1945 roku, wypływającej z niezgody na zaistniałą w ojczyźnie sytuację polityczną (temu zagadnieniu poświęcona została obszerna literatura, zarówno emigracyjna, jak i krajowa, historyczna, filologiczna, socjologiczna, ekonomiczna). Prezentowana tu rozprawa ma ukazać rolę duchowego przywódcy Polaków na emigracji. Autor niniejszej publikacji postawił sobie za cel opracowanie kwestii jurysdykcji, w którą wyposażony był bp Gawlina w odniesieniu do powierzonych jego pieczy rodaków oraz sposobów i metod jej realizowania. Na podstawie dostępnych źródeł podjął próbę udokumentowania jego wkładu w duszpasterstwo emigracyjne, akcentując nadanie mu specyficznego rysu. Zastugą bp. Gawliny było rozwinięcie struktur polskiego duszpasterstwa emigracyjnego po II wojnie światowej, dlatego znaczący fragment monografii został poświęcony temu odcinkowi jego działalności.

Zasadniczym motywem powstania niniejszej rozprawy jest brak całościowego opracowania zagadnienia. Owszem, nazwisko Gawliny znalazło się w wielu słownikach biograficznych⁶, a także powstało wiele pozycji mu

⁴ Por. A. Walaszek, *Polska diaspora*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 9.

⁵ S. Wesoły, *Wstęp*, w: J. Gawlina, *Wspomnienia*, opracował i przypisami opatrzył J. Myszor, Katowice 2004, s. 11.

⁶ M.in. P. Badura, *Gawlina Józef Feliks*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 429–432; P. Taras, *Gawlina Józef Feliks*,

poświęconych, które skupiają się jednak na przedstawieniu innych wątków jego biografii. Zarys przedwojennej działalności bp. Gawliny jako biskupa polowego odnaleźć możemy w biografiach ogólnych. Krótco po śmierci biskupa jego aktywność przedwojenną opracował ks. Józef Bańka⁷. Istnieją również teksty dotyczące jego dokonań w ramach tworzenia Katolickiej Agencji Prasowej⁸. W większym stopniu przebadana została jego działalność jako biskupa polowego Wojska Polskiego w trakcie wojny. Jacek Borkowicz skrętnie przebadał i opisał jego aktywność duszpasterską i charytatywną⁹. Mniejszy ciężar gatunkowy mają pozycje, których autorami są Kazimierz Biegun i Piotr Majka, gdyż opierają się one głównie na materiałach już publikowanych i zawierają więcej informacji ogólnych¹⁰. Paradoksalnie, nie pisząc wprost o działalności Gawliny, ukazał jego rolę w strukturach wojennego duszpasterstwa Zbigniew Werra w monografii *Działalność duszpasterska w 2. Korpusie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie gen. Władysława Andersa 1941–1947*¹¹. Problematyce jurysdykcji bp. Gawliny podczas wojny oraz jego relacjom z władzami RP na uchodźstwie poświęcony został artykuł Roberta Zaparta¹².

Niezwykle ciekawej misji Gawliny w Związku Sowieckim, który w czerwcu i lipcu 1942 roku wizytował tamtejsze polskie duszpasterstwo wojskowe, poświęcono już kilka opracowań, a informacje szczegółowe o jej przebiegu pochodzą ze wspomnień samego Gawliny oraz kapelanów wojskowych. W ostatnich latach tym tematem zajmuje się prof. Jerzy Myszor z Katowic, który w 2013 roku opublikował pozycję *Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim*, zawierającą wiele dokumentów źródłowych ukazujących aktyw-

---

w: EK, t. 5, Lublin 1989, kol. 897–896; J. Pater, *Gawlina Józef Feliks*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. J. Pater, Katowice 1996, s. 111–112; *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922–2008*, red. nauk. J. Myszor, współpraca D. Bednarski i in., Katowice 2009, s. 94–95.

⁷ J. Bańka, *Arcybiskup Józef Gawlina*, Katowice 1992.

⁸ J.M. Wiśniewska, Ks. Józef Gawlina organizatorem Katolickiej Agencji Prasowej, „Roczniki Teologiczne” 62,4 (2015), s. 141–178; M. Szczepaniak, *Katolicka Agencja Prasowa – utworzenie i działalność pod kierunkiem księdza Józefa Gawliny*, „Polonia Sacra” 19,3 (2015), s. 177–198.

⁹ J. Borkowicz, *Duszpasterska i charytatywna działalność biskupa polowego Wojska Polskiego Józefa Gawliny w latach 1939–1945*, SSHT 1,19/20 (1986/1987), s. 212–228; 2,21 (1988), s. 191–213.

¹⁰ K. Biegun, *Arcypasterz Polski Wygnańczej Biskup Polowy WP ks. Józef Feliks Gawlina*, Warszawa 1993; P. Majka, *Generał Józef Gawlina. Biskup Polowy*, Warszawa 2017.

¹¹ Z. Werra, *Działalność duszpasterska w 2. Korpusie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie gen. Władysława Andersa 1941–1947*, Warszawa 2009.

¹² R. Zapart, *Status prawny Biskupa Polowego Wojska Polskiego Józefa Gawliny i jego relacje z władzami RP na Uchodźstwie*, w: *W kręgu badań nad Polonią i duszpasterstwem polonijnym. Istota i metodologia*, red. S. Zych, B. Walicki, Lublin–Sokołów Małopolski 2015, s. 419–435.

ność biskupa¹³. Wcześniej pisali na ten temat świadkowie wydarzeń, między innymi ks. Marcin Chrostowski¹⁴, ks. Włodzimierz Cieński¹⁵ i ks. Kamil Kantak¹⁶. Z kolei Zbigniew S. Siemaszko opracował problem działalności religijnej wśród Polaków w ZSRR (1941–1943)¹⁷, której bp Gawlina przyglądał się podczas wizytacji w 1942 roku, a prof. Wiesław J. Wysocki zajął się duszpasterstwem wojskowym Armii Polskiej w ZSRR i w I Armii Wojska Polskiego¹⁸. Ciekawy materiał pozostawił sam biskup polowy, który opublikował swoje wrażenia po wizytacji w Związku Sowieckim¹⁹. Zostały one zresztą włączone do *Wspomnień*²⁰.

W 2014 roku Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii oraz Instytut Polski Akcji Katolickiej upamiętniły 50. rocznicę śmierci bp. Józefa Gawliny specjalnym sympozjum oraz wystawą, podczas której po raz pierwszy zaprezentowano wiele interesujących fotografii. Staraniem rektora PMK w Anglii i przy wsparciu Fundacji im. Mateusza B. Grabowskiego wygłoszone podczas konferencji referaty ukazały się drukiem²¹.

Z kolei w listopadzie 2014 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach została zorganizowana debata historyczna, której

¹³ Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim, edycja dokumentów i wprowadzenie J. Myszor, Warszawa 2013.

¹⁴ M. Chrostowski, *Ks. biskup Gawlina wśród Wojska Polskiego w Rosji. Notatki z podróży*, w: *Ks. Biskup J. Gawlina wśród Wojska Polskiego w Rosji*, nakł. Collegium Marianum, Brighton [1970], s. 5–16.

¹⁵ W. Cieński, *Z dziejów polskiego duszpasterstwa wojskowego (Wspomnienia z lat 1941–1945 od Związku Radzieckiego do Wielkiej Brytanii)*, cz. 4, *Arcybiskup Józef Gawlina w Związku Radzieckim*, DPZ 37,1 (1986), s. 117–133.

¹⁶ K. Kantak, *L'Aumônerie Militaire Polonaise en U.R.S.S (1941–1942)*, w: *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – szkice – materiały historyczne*, t. 8–9, Rzym 1962, s. 325–446.

¹⁷ Z.S. Siemaszko, *Sprawy religijne wśród Polaków w Sowietach (1939–1942)*, DPZ 39,1 (1988), s. 97–121; tenże, *Generał Anders w latach 1892–1942*, Londyn–Warszawa 2012, s. 455–468.

¹⁸ W.J. Wysocki, *Duszpasterstwo wojskowe w Armii Polskiej w ZSRR i w I Armii Wojska Polskiego*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lublin 2004, s. 571–592.

¹⁹ J. Gawlina, *Organizacja duszpasterstwa wojskowego i cywilnego w Rosji*, w: Z. Kotkowski, J.F. Gawlina, *Biskup polowy ks. Józef Gawlina*, Bagdad–Londyn 1964, s. 11–20; tenże, *Moja wizytacja Polaków w Rosji*, w: *Ks. Biskup J. Gawlina wśród Wojska Polskiego...*, s. 3–5; tenże, *Z teki sowieckiej Biskupa Polowego*, Jerozolima–Bagdad–Kair–Teheran 1943.

²⁰ Zob. tenże, *Wspomnienia...*, s. 232–267.

²¹ A. Suchcitz, *Źródła do biografii w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie*, w: *Arcybiskup Józef Gawlina. Biskup Polowy Wojska Polskiego*, red. A. Siomkajło, Londyn 2015; s. 15–32; J. Kowalska, *Ordynariat Biskupa Polowego Wojska Polskiego w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, w: tamże, s. 33–42; J. Myszor, *Duszpasterz żołnierzy i wygnańców w Związku Sowieckim*, w: tamże, s. 43–62; Sz. Wesoły, *Gorliwość duszpasterska. Wspomnienie*, w: tamże, s. 63–86.

uczestnicy zwrócili uwagę na nieznane dotąd fakty z życia Gawliny. Owocem tej konferencji była książka z artykułami między innymi prof. Jerzego Myszora, ks. Stefana Wylężka, dr. Andrzeja Suchcitz, prof. Wiesława J. Wysockiego, dr. hab. Adama Dziuroka i dr. Jacka Żurka²². W zbiorze znalazło się wiele niepublikowanych wcześniej materiałów źródłowych.

Ksiądz Józef Bakalarz TChr opracował co prawda działalność emigracyjną Gawliny, ale dokonał tego w sposób hasłowy²³. Z kolei na KUL-u powstała na podstawie pisma „Duszpasterz Polski Zagranicą” dysertacja poświęcona aktywności duszpastersko-emigracyjnej Gawliny²⁴.

Wywodzący się z Górnego Śląska Józef Gawlina od pierwszych lat po święceniach kapłańskich należał do bliskich współpracowników Augusta Hlonda, któremu powierzono budowę struktur diecezji katowickiej. Hlond, dostrzegając uzdolnienia organizatorskie Gawliny, zaprosił go do ścisłej współpracy. Opublikowana korespondencja między hierarchami pomaga zrozumieć motywy, które skłoniły prymasa Polski do wskazania bp. Gawliny jako swego zastępcy w sprawach duszpasterstwa Polaków pozostających po 1945 roku poza granicami kraju²⁵.

Zapewne głos prymasa Hlonda miał istotne znaczenie, gdy wezwał Gawlinę do Warszawy, by tworzył zręby Katolickiej Agencji Prasowej. Po mianowaniu go w 1933 roku biskupem polowym Wojska Polskiego Gawlina przez sześć lat uczestniczył w wielu ważnych wydarzeniach patriotycznych i narodowych. Ścisłe, choć posiadając autonomię, współpracował z władzami Rzeczypospolitej i wraz z rządem we wrześniu 1939 roku udał się na emigrację. Trudno pisać, że „opuścił” kraj, gdyż obserwując kolejne 25 lat jego życia, można odnieść wrażenie, że nigdy nie zostawił Polski, bo nieustannie żył sprawami ojczyzny. Polska, do której najpierw z powodu wojny, a potem z woli komunistycznej władzy nie mógł do końca życia

---

²² S. Wylężek, *Kuria biskupa polowego w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, w: *Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*, red. nauk. J. Myszor przy współudziale D. Bednarskiego, Katowice 2015, s. 13–15; A. Suchcitz, *Archiwalia do biografii arcybiskupa Józefa Gawliny w Instytucie Polskim i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie*, w: tamże, s. 17–36; W.J. Wysocki, *Przyczynek do informacji o źródłach dotyczących abp. Gen. Józefa Feliksa Gawliny*, w: tamże, s. 33–36; J. Myszor, *Józef Gawlina – biskup (ad personam) polskich żołnierzy, wygnańców i emigrantów (1942–1964)*, w: tamże, s. 47–94; A. Dziurok, *Arcybiskup Józef Gawlina w świetle akt aparatu bezpieczeństwa PRL – rekoniesans archiwalny*, w: tamże, s. 95–110; J. Żurek, *Wyszyński a Gawlina w aktach wywiadu – doniesienie*, w: tamże, s. 111–130.

²³ J. Bakalarz, *Arcybiskup Józef Gawlina jako duchowy opiekun Polonii*, SPol 5 (1982), s. 103–125.

²⁴ M. Zygadło, *Działalność duszpastersko-emigracyjna arcybiskupa J. Gawliny w świetle „Duszpasterza Polskiego Zagranicą”*, Lublin 1982 [mps].

²⁵ *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*, wyd. i oprac. J. Myszor i J. Konieczny, Katowice 2003.

powrócić, pozostała w jego sercu. W czasie II wojny światowej był jej rzecznikiem wobec Stolicy Apostolskiej, potem organizował duszpasterstwo wojskowe na Zachodzie przy Polskich Siłach Zbrojnych, a także jako jedyny biskup katolicki został wpuszczony do Związku Sowieckiego, by zwizytować polską armię. W końcu wraz z armią gen. Andersa przeszedł szlak bojowy. Na dłuższy czas zatrzymał się w Londynie, jako bliski współpracownik polskiego rządu na uchodźstwie, a od 1946 roku zamieszkał na stałe w Rzymie.

Wyznaczenie ram czasowych niniejszej pracy narzucają decyzje papieskie i kościelne dekrety, które kilkakrotnie poszerzały i precyzowały zakres misji bp. Gawliny. Wyjeżdżał on z Polski we wrześniu 1939 roku z jurysdykcją biskupa polowego Wojska Polskiego. Jeszcze jesienią tego samego roku dzięki Piusowi XII jego władza została poszerzona i odtąd obejmowała nie tylko żołnierzy polskich (i ich rodziny) będących w kraju, ale również tych, którzy znaleźli się poza jego granicami. Jurysdykcja ta została uzupełniona 3 października 1942 roku, gdy mianowano go ordynariuszem katolików polskich opuszczających Rosję. W lutym 1945 roku w zastępstwie internowanego prymasa Hlonda powierzono mu opiekę nad wszystkimi emigrantami i wygnańcami polskimi poza krajem. Z kolei w czerwcu 1945 roku ustanowiono go ordynariuszem Polaków w Niemczech i Austrii. W końcu, trzy miesiące po śmierci prymasa Hlonda, w styczniu 1949 roku, mając na uwadze sytuację polityczną w Polsce, Pius XII mianował go Protektorem Wychodźstwa Polskiego. Zadania te, zlecone wcześniej prymasowi Polski, Gawlina z wielkim oddaniem pełnił do ostatnich chwil życia.

Zdaniem autora tytuł „opiekun Polaków na emigracji” w sposób najbardziej trafny określa misję wyznaczoną bp. Gawlinie. Łacińskie słowo *protector* tłumaczone jest jako „ten, kto osłania, obrońca, opiekun”²⁶. Zostało ono użyte w dekrete ustanawiającym najpierw Hlonda, a następnie Gawlinę odpowiedzialnymi za polską emigrację. Do tego tytułu wielokrotnie nawiązywał w różnych dokumentach i wypowiedziach sam biskup. Pius XII w 25. rocznicę sakry Gawliny napisał: „My zaś mianowaliśmy cię w r. 1949 Opiekunem Emigracji Polskiej”, a prymas kard. Stefan Wyszyński w tekście opublikowanym po śmierci Gawliny stwierdził, że „obarczony po wojnie obowiązkami Opiekuna Duchowego Emigracji Polskiej, czuwał nad nią jak nad źrenicą oka swego”. Nie wydaje się, by konieczne było zawężanie tego tytułu do zwrotu „opiekun duchowy”, ponieważ dogłębna analiza dokonań Gawliny oraz odbiór, z jakim się spotykała jego misja, wyraźnie wskazują, że choć był on w pierwszym rzędzie przyjmowany jako biskup, pasterz Kościoła, to w wielu momentach stawał się przywódcą i protektorem w sensie bardziej ogólnym.

²⁶ A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958³, s. 552.

Osiągnięcie zarysowanych w projekcie pracy celów wymagało przebadania wielu materiałów. Trzon pracy osadzony został na dostępnych źródłach. Niebagatelną ich część stanowią *Dzienniki* bp. Gawliny. Zachowało się kilkanaście zeszytów zapisków. Najbardziej interesujące z punktu widzenia badacza okupacyjnych starań Gawliny, zmierzających do roztoczenia opieki nad Polakami poza granicami kraju, a także powojennego duszpasterstwa emigracyjnego są *Dzienniki* powstałe w latach 1939–1964. Podczas ich lektury autor zdawał sobie sprawę z subiektywnego spojrzenia na rzeczywistość piszącego wspomnienia. Zawierają one jednak informacje, których próżno szukać w innych źródłach. Ich niepodważalna wartość polega na tym, że większość stron *Dzienników* była wypełniana na bieżąco. *Dzienniki* z lat okupacyjnych są przygotowywane do druku przez ks. prof. Myszora i niebawem ujrzą światło dzienne. Z kolei o działalności biskupa emigracyjnego po 1945 roku informują nas *Dzienniki* 17, 18 i 19 (taką numerację przyjęto w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, gdzie przechowywany jest obszerny zbiór spuścizny po bp. Józefie Gawlinie). Autor przeanalizował przede wszystkim te *Dzienniki* (zapiski z lat 1947–1964), gdyż w 2004 roku zostały opublikowane *Wspomnienia* Gawliny, w zasadzie oparte na wcześniejszych notatkach²⁷.

W 2017 roku ks. Michał Kłakus wydał korespondencję bp. Gawliny z ks. Kazimierzem Kwaśnym, rektorem PMK w Paryżu²⁸. Placówka ta była jedną z prężniej działających na polu pracy duszpasterskiej wśród Polonii. Stąd częste kontakty biskupa z jej rektorem, a w listach mnóstwo faktów dotyczących nie tylko PMK we Francji. Zaznaczyć należy, że w Paryżu często odbywały się spotkania Gawliny z rektorami PMK krajów europejskich.

Cennym przewodnikiem po archiwaliach związanych z aktywnością Kościoła katolickiego na wychodźstwie i duszpasterstwem polonijnym stał się przygotowany przez prof. Jana Żaryna *Raport o stanie badań nad dziejami Kościoła rzymskokatolickiego na wychodźstwie w latach 1945–1966* (1989)²⁹. Podobnego rekonesansu po zasobach Archiwum Akt Nowych (zwłaszcza archiwaliach związanych z Urzędem do spraw Wyznań) dokonał ks. dr hab. Dominik Zamiatła CMF³⁰.

---

²⁷ J. Gawlina, *Wspomnienia...* Kończą się na początku maja 1947 r.

²⁸ *Duszpasterstwo polskie we Francji w świetle korespondencji arcybiskupa Józefa Gawliny i księdza Kazimierza Kwaśnego w latach 1949–1963*, edycja dokumentów, wstęp i oprac. M. Kłakus, Katowice–Trans en Provence 2017.

²⁹ J. Żaryn, *Raport o stanie badań nad dziejami Kościoła rzymskokatolickiego na wychodźstwie w latach 1945–1966* (1989), w: *Polska emigracja polityczna 1939–1990. Stan badań*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2016, s. 472–528.

³⁰ D. Zamiatła, *Duszpasterstwo polonijne w latach 1945–1989 w dokumentach Urzędu do Spraw Wyznań – rekonesans po zasobie archiwalnym Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, w: *W kręgu badań nad Polonią i duszpasterstwem polonijnym. Istota i metodologia*, red. S. Zych i B. Walicki, Lublin–Sokołów Małopolski 2015, s. 145–163.

Autor dotarł do następujących placówek archiwalnych i przebadał ich zasoby pod kątem interesujących go zagadnień: Archiwum Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Emigracyjnego w Rzymie, Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, Archiwum PMK w Anglii i Walii, Archiwum Instytutu i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie, Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, Archiwum Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji. Dotarł także do źródeł dotyczących kontaktów bp. Gawliny z poszczególnymi PMK: Archiwum Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach, Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie, Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Melbourne.

Szczególnie cenne dokumenty obrazujące aktywność Józefa Gawliny zachowały się w Rzymie, gdzie znajdowała się siedziba opiekuna Polonii. Kilka lat temu abp Szczepan Wesoły umożliwił autorowi skorzystanie z archiwum Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Emigracyjnego, które mieści się przy kościele św. Stanisława w Rzymie³¹. Część zbiorów, zgodnie z informacją abp. Wesołego, została po śmierci Gawliny przewieziona do Poznania przez jego sekretarza ks. Walerego Przekopa³². Na zbiory te składa się przede wszystkim obfita korespondencja opiekuna emigracji z kurią rzymską, biskupami poszczególnych diecezji, w których posługiwali polscy duszpasterze, księżmi oraz instytucjami i osobami świeckimi zaangażowanymi w życie emigracyjne. W ostatnich latach dokonano inwentaryzacji i digitalizacji wybranych archiwaliów. Projekt był współfinansowany przez Fundację Królowej Jadwigi, działającą przy Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dzięki uprzejmości odpowiedzialnych za projekt pracowników Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego UPJPiI, zwłaszcza dr. Józefa Skrabskiego, możliwe było nadanie poszczególnym dokumentom sygnatur zgodnych z przyjętymi podczas inwentaryzacji.

---

³¹ Prof. Jan Żaryn jeszcze przed udostępnieniem zbiorów był słusznie przekonany o ich ogromnej wartości. Przygotowując raport o polskich archiwaliach dotyczących aktywności Kościoła na emigracji, stwierdził: „Co może zawierać ta część rzymskiej kolekcji? Zaraz po wojnie abp Gawlina zaczął jeździć po całym świecie, do polskich ośrodków duszpasterskich, by spotykać się z wiernymi. Otrzymywał zatem olbrzymią korespondencję, która do 1964 r. odnosiła się faktycznie do wszystkich kwestii dotyczących wychodźstwa, od duszpasterskich, przez bytowe, po personalne. Zapewne w rzymskim archiwum znajdują się zatem raporty i korespondencja z kapłanami rozsianymi po całym świecie, a także korespondencja abp. Gawliny z kolejnymi prymasami Polski oraz przedstawicielami polskich władz na uchodźstwie”. Zob. J. Żaryn, *Raport o stanie badań...*, s. 495.

³² Zbiory prywatne, List abp. Szczepana Wesołego do autora z 28 stycznia 2011 r.

W Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych w Rzymie autor odnalazł korespondencję ambasadora Kazimierza Papéego, materiały dotyczące pracy Centralnego Komitetu Obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski oraz inne rozproszone materiały odnoszące się do bp. Gawliny. Wśród nich należy wyróżnić *Dziennik* biskupa z czasu wizytacji w Związku Sowieckim³³. Wiele cennych wskazówek otrzymał autor od kierującego placówką o. Hieronima Fokcińskiego SJ.

Część materiałów dotyczących aktywności biskupa połowego podczas II wojny światowej, w tym kwestia jego jurysdykcji nad osobami cywilnymi, stosunek do niego rządu polskiego na uchodźstwie oraz jego praca powojenna na rzecz polskiej emigracji, pochodzi z zasobów Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie oraz Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii. Kwerenda, ze względu na duże rozproszenie materiałów związanych z badanym zagadnieniem, była niezwykle żmudna, ale owocna. Zaznaczyć należy, że Archiwum PMK w Anglii i Walii jest jeszcze w znacznej mierze nieopracowane. To dla badacza trudność, ale i szansa na odnalezienie wciąż nieznanych dokumentów. Autor wyraża wdzięczność rektorowi PMK w Anglii, ks. Stefanowi Wylęzkowi, oraz dyrekcji Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie za umożliwienie skorzystania z obu archiwów. Nieocenioną pomocą w poszukiwaniach w obu tych placówkach służyła autorowi p. Jadwiga Kowalska.

Ponadto przebadano wiele dokumentów przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach (Akta Personalne bp. Józefa Gawliny, Spuścizna ks. Józefa Bańki i Spuścizna abp. Szczepana Wesolego). Z kolei ukazaniu relacji Wyszyński – Gawlina posłużyły dokumenty z Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (zespół Sekretariat Prymasa Polski) oraz Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. W Katowicach autor mógł zawsze liczyć na pomoc pracowników Archiwum Archidiecezjalnego (pani dyrektor dr hab. Haliny Dudały oraz jej współpracowników), a w Warszawie dotarcie do źródeł znajdujących się w Sekretariacie Prymasa Wyszyńskiego ułatwił dr hab. Paweł Skibiński.

Wiele tekstów na temat aktywności duszpasterskiej bp. Gawliny znalazło swe odzwierciedlenie w prasie polonijnej. Biskup osobiście dbał o to, by w kronice zamieszczanej w piśmie „Duszpasterz Polski Zagranicą” pojawiały się relacje ze wszystkich ważnych wydarzeń. Również inne pisma powiązane z poszczególnymi PMK informowały o działalności Gawliny (między innymi „Gazeta Niedzielną”, „Bóg i Ojczyzna”, „Tygodnik Katolicki”, „Orzeł Biały”, „Sodalis”, „Wiadomości. Biuletyn Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii”).

---

³³ Papieski Instytut Studiów Kościelnych [dalej: PISE], sygn. A.12.1, *Dziennik* bp. J. Gawliny.

W opracowaniu materiału autor posłużył się metodą analityczno-syntezy. Na układ rozprawy w dużej mierze wpłynęła dostępność materiałów. Praca została podzielona na pięć rozdziałów w układzie problemowym.

Autor uznał za stosowne rozpocząć monografię od skrótowego przypomnienia postaci bp. Gawliny. Zaraz po tym omówił kwestię przedwojennej pracy biskupa jako ordynariusza połowego oraz okoliczności, w których przyszło mu w czasie II wojny światowej przyjmować na swe barki odpowiedzialność za duszpasterstwo coraz szerszych kręgów polskich obywateli, którzy byli zmuszeni opuścić ojczyznę. Wyjaśnione zostały również uwarunkowania mające wpływ na pozostanie Gawliny na obczyźnie po 1945 roku.

W rozdziale drugim autor przybliżył kwestie związane z instytucją Protektora Polskiej Emigracji i wyartykułował przyczyny ustanowienia bp. Gawliny, w miejsce prymasa, opiekunem Polaków na emigracji. Decyzje papieskie, w pierwz z lutego 1945 roku, a następnie z 28 stycznia 1949 roku, miały fundamentalne znaczenie dla misji wykonywanej przez hierarchę. Zwrócono uwagę na jego współpracę z kurią rzymską, hierarchami lokalnych Kościołów oraz skomplikowane relacje z prymasem Polski kard. Stefanem Wyszyńskim.

Prawidłowe funkcjonowanie duszpasterstwa emigrantów domagało się stworzenia struktur i wyznaczenia osób odpowiedzialnych za całokształt pracy na danym terenie. Biskup Gawlina jasno zdawał sobie z tego sprawę i priorytetowo traktował nawiązanie kontaktu z rektorami już istniejących PMK oraz zbudowanie od podstaw nowych struktur w krajach, gdzie było to potrzebne i możliwe. W kolejnych częściach opracowania autor ukazał sytuację w poszczególnych państwach, w których działały PMK: najpierw te istniejące już przed 1949 rokiem, a następnie te budowane od podstaw. Punkt wyjściowy dla każdego kraju stanowi prezentacja pochodzenia polskiej emigracji, istniejącego duszpasterstwa oraz duchownych tam zaangażowanych. Zasadniczą zaś częścią jest ukazanie roli bp. Gawliny w rozwijaniu bądź tworzeniu i prawidłowym funkcjonowaniu poszczególnych PMK. Zaakcentowane zostały indywidualne i charakterystyczne dla danej misji sposoby działania oraz problemy i wyzwania, z jakimi przyszło się zmierzyć rektorom ściśle współpracującym z protektorem. Biskup Gawlina sprawował opiekę duszpasterską również nad Polakami w krajach, w których nie powstały PMK, dlatego naszkicowano też sytuację duszpasterstwa emigracyjnego w tych państwach i możliwości oddziaływania na nie biskupa polskich emigrantów.

W rozdziale czwartym omówione zostały formy aktywności bp. Gawliny. Osobne paragrafy poświęcono jego współpracy z duchowieństwem zaangażowanym w pracę wśród Polaków na obczyźnie, oddziaływaniu na organizacje polonijne oraz istotnej roli wizytacji duszpasterskich. Podkreślono także znaczenie wystąpień publicznych hierarchy.

W ostatniej części monografii autor zwraca uwagę na najważniejsze punkty programu duszpasterskiego biskupa polonijnego, pochodzące z jego wystąpień publicznych, listów pasterskich, odezwo, apeli i głoszonych przy różnych okazjach homilii i konferencji.

Uzupełnieniem treści rozprawy i potwierdzeniem wielkiej aktywności bp. Gawliny są tabele zawierające wykaz wizytowanych krajów, PMK wraz z rektorami, hierarchów, z którymi się spotykał w ramach wypełniania swej misji, oraz publikowanych wystąpień. Dołączono także kilkadziesiąt dokumentów źródłowych, pochodzących z różnych archiwów i obrazujących działalność biskupa polskiej emigracji.

Szczególne podziękowania za mobilizację do opracowania monografii autor pragnie złożyć abp. Szczepanowi Wesołemu. Niniejsza pozycja jest dedykowana temu zmarłemu w sierpniu 2018 roku hierarsze. Autor wyraża również podziękowania wszystkim, którzy ułatwiali mu docieranie do materiałów związanych z bp. Gawliną. Za cenne krytyczne uwagi dziękuje ks. prof. Jerzemu Myszorowi, dr. Jackowi Żurkowi oraz ks. dr. hab. Józefowi Szymańskiemu, który podjął się recenzji wydawniczej.

INDEKS OSOBOWY*

- Adamski Stanisław bp 49, 100, 102, 105–106, 179, 198, 308, 338–339, 347, 367, 513
- Agagianian Grégoire Pierre XV (François) kard. 365
- Alter Karl Joseph abp 151, 357
- Anders Władysław gen. 31–32, 34, 61–62, 83–84, 86, 89, 92, 110, 123, 201, 218, 234, 247, 255, 263, 268, 282, 294, 318, 380, 428, 509
- Andersen 452
- Andreotti Giulio 512
- Antczak Ed. 457
- Antczak M. 457
- Antoniutti Ildebrando abp 149, 151, 356
- Apcar John Baptist bp 156
- Aragone Juan Francisco abp 245
- Arciszewski Franciszek CM 255, 259, 280, 485
- Arciszewski Tomasz 428
- Atkielski Roman Richard bp 253
- Baeten Jozef Willem Maria bp 361
- Baggi Sebastiano kard. 148, 154, 237, 362–363
- Bajcer Franciszek ks. 175–176, 266, 287, 353
- Bakanowski Władysław CR 178
- Bakose Athanase Jean Daniel abp 165, 365
- Baliński-Jundziłł Jan 95–97
- Banasińska Kira 270
- Banaszak Antoni ks. 90, 170, 277–278, 288, 475–477
- Baraniak Antoni abp 41, 132, 158, 273, 323, 375, 399, 478, 511–512
- Barasiński 457
- Barros Câmara Jaime de kard. 150, 152, 154, 238–239, 356, 362
- Bartel Józef SVD 247
- Bates *zob.* Biadaszkiewicz Edward (Bates) CR
- Baudoux Maurice abp 357
- Bayar Celâl 269
- Bayer Bolesław CM 238, 459
- Bayerlein-Mariański Józef SVD 231
- Bea Augustin kard. 144
- Beaupin Eugène 452
- Beaussart Roger-Henri-Marie abp 360, 452, 483
- Bednarski Feliks OP 86, 90
- Bednorz Herbert bp 23, 41, 102, 106, 390, 504, 512–513
- Belleau Henri bp 155
- Bełch Stanisław ks. 91, 94, 208, 300, 321–322
- Bendisz Johana 455
- Benedykt XV papież 140, 143
- Beovich Matthew abp 359
- Berutti Cristoforo M. OP 144
- Bernacki Zbigniew ks. 95, 185
- Bernard św. 317
- Bernardini Filippo abp 149, 209–210, 212, 361, 441

---

* W zestawieniu nie uwzględniono abp. Józefa Gawliny.

- Bertoli Paolo kard. 149, 361
Bertram Adolf kard. 46, 115
Biadaszkiewicz Edward CR 480
Bieda Ignacy SJ 276
Bieniek Juliusz bp 102, 105–106, 504
Bińkowski Bronisław ks. 430
Bober-Bobrowski Kazimierz ks. 270
Bobola Andrzej św. 81
Bobrowski Franciszek SAC 215, 218
Bocheński Adam 211
Bocheński Innocenty Maria OP 170, 172, 174–176, 209–213, 300, 327, 353, 443–444, 461, 474
Bogdan Franciszek SAC 90
Boland Thomas Aloysius abp 358
Bombas Ludwik ks. 163, 167, 170–172, 175–176, 203–208, 353, 389, 460–462, 466, 474–476, 480–481
Bona Stanislaus Vincent bp 251, 253, 357
Borecky Isidor bp 151, 253, 356
Borgia ks. 54
Borowicz Antoni ks. 287
Borucki prof. 94
Borzęcka Celina bł. 93
Bourne Francis kard. 198–199
Bór-Komorowski Tadeusz gen. 428, 512
Bracci Francesco kard. 143–144
Brandys Jan ks. 60, 75
Brems Josef Ludwig OPraem 222
Broel-Plater Leon ks. 91, 172, 174–176, 195–196, 261–263, 285, 289, 328, 353, 417–418
Bronarski Alfons 211
Bronny Ludwik CM 176, 240–241, 288, 353, 455
Bross Stanisław ks. 158–159, 478–479
Brzezina Karol OMI 191
Brzozowski Władysław ks. 237
Buchberger Michael bp 361
Bucholtz OSPE 261
Bučys Petras Pranciskus bp 364
Buczko Iwan bp 78, 143
Bujaczek ks. 287
Burczyk Herman SDB 218
Bürger Feliks SDB 246
Burian Bolesław ks. 300
Burke Joseph Aloysius bp 358
Burzak Piotr SDB 247, 307, 446, 449, 451
Burzio Giuseppe abp 248
Buys Leonard CSsR 220
Byliński Stanisław ks. 444, 448
Bzdyl Piotr marysta 146–147
Caggiano Antonio kard. 151–152, 233, 356, 361, 450
Camagni Ernesto bp 54
Camargo Barros José de bp 239
Caminhi Pero Vaz de 459
Campbell Donald Alphonsus abp 204, 206
Carboni Romolo abp 147–150, 154, 258, 263, 359, 363
Carli Luigi Maria abp 511–512
Carroll Francis Patrick abp 253, 357, 359, 363
Cashman David John bp 360
Castillo Hernández Lucas Guillermo abp 153, 362
Cedzich Franciszek SVD 246
Cegielska 456
Cegiełka Franciszek SAC 172, 180–181, 388, 411–412
Chappoulie Henri-Alexandre bp 452
Chaptal Emmanuel bp 179
Charrière François bp 209, 444
Chiappero Pier Giorgio bp 156, 365
Chiarlo Carlo kard. 78, 149–150, 239, 356
Chmielewski Czesław ks. 163, 167, 171–173, 176, 215–218, 312, 327, 353, 389, 416, 457–458, 474–475, 510
Chojnacki Stefan MIC 445, 447
Chopin Fryderyk 176
Choromański Zygmunt bp 162, 323, 375
Churchill Winston 200
Chwaliszewski Marcin ks. 113
Chylaszek Franciszek CM 238
Cichoń Marian SCJ 211
Cichos Teodor SDB 199
Cicognani Amleto Giovanni kard. 143, 149, 154, 252, 358, 363
Cieński Włodzimierz ks. 32, 60, 75, 96, 136, 139, 170, 287, 289, 300, 322, 480–481
Cieply Józef OMI 483
Clarizio Emanuele ks. 98

- Claudel Paul 452
Cobben Willem Petrus Bartholomaeus bp 225, 360, 364
Cody John Christopher bp 151, 153, 356
Colling João Cláudio bp 362
Confalonieri Carlo kard. 129, 140–141
Copello Santiago Luis kard. 150, 154, 233, 361, 450
Cortenraad H. ks. 457
Cortesi Filippo abp 54, 81, 99, 343, 509
Costantini Celso kard. 142
Cousins William Edward abp 412
Coussa Gabriel Acacius kard. 142
Crennan Georg ks. 153, 257
Cunningham David Frederick bp 357
Cushing Richard James abp 151, 155, 252, 357–358, 364, 511
Cynalewski Stanisław SDB 231
Czapiewski Stanisław SJ 297
Czapla Waclaw CM 94, 259, 485
Czapski Emeryk 296
Czartoryski Adam 176
Czeńnikowski Stanisław 94
Czyż Hugolin OFM 219

D'Souza Andrew Alexis bp 156, 365
Dachowski Filip ks. 449
Dalbor Edmund kard. 115, 179, 187
Dambek Bronisław OFM 163, 167, 171–172, 176, 195, 353, 433
Danielewicz Ignacy SJ 254
Daniel-Rops Henri 452
Darby senator 305, 487
Dąbrowski Józef ks. 249, 422
Dąbrowski Robert (Henryk) OFMCap 432, 481
Dearden John Francis bp 358
Dell'Acqua Angelo kard. 139, 512
Derendal Tadeusz ks. 278
Deskur Andrzej kard. 211
Desmarais Joseph Louis Aldée bp 151, 357, 363
Deutscher Heinrich (Henryk) CSsR 222, 456
Dietz Johannes Baptist bp 361
Dłużewski Wojciech 96, 321–322
Domański Grzegorz SDB 246
Domaradzki Teodor prof. 97

Domeyko Ignacy 235
Döpfner Julius August kard. 512
Douvillez Arthur bp 155
Drobina Wincenty ks. 205–207, 462
Družbacki Mikołaj ks. 53
Dryżałowski Józef SDB 287
Dub-Dubowski Ignacy bp 414, 417
Duhig James abp 150
Duke William Mark abp 151, 253, 356
Dunin-Borkowski Piotr 103
Durini Angelo Maria bp 415
Dworaczek Karol SVD 238
Dwyer George Patrick bp 364
Dylla Hugo CM 459
Dymek Walenty abp 173
Dziduszek Franciszek ks. 264
Dziedzic Tadeusz CM 243
Dzierżek Zygmunt OMI 275
Dzięcioł Witold ks. 91, 95, 148, 153, 171–173, 176, 256–259, 289, 303, 308, 353, 382, 485
Dziubek Włodzimierz ks. 287

Eiyo y Garay Leopoldo bp 229
Ellis Edward bp 418
Elter Edmund SJ 104
Eysymontt Aleksander ks. 93, 95

Fasolino Nicolás abp 361
Faulhaber Michael von kard. 74, 361
Fedorowicz Tadeusz ks. 340
Felczak Jan ks. 305
Felici Pericle kard. 123, 502, 507, 511
Fellich Mieczysław ks. 462, 464
Feltin Maurice abp 156, 278–279, 287, 360
Ferche Joseph bp 361
Ferretto Giuseppe Antonio kard. 141, 494, 512
Fietta Giuseppe abp 149, 356
Figas Justyn OFM 251
Filipak Pedro bp 362
Filipiak Bolesław kard. 158, 478, 513
Filonowicz Józef Romuald OFMConv 268–269, 327
Firkus Ginter Józef SVD 247
Flandrup ks. 360
Flannelly Joseph Francis bp 358

- Foery Walter Andrew bp 357
 Folkierski Władysław 72–73, 121–122, 396
 Fox Arthur Francis bp 359
 Franciszek z Vitorii 415
 Frania Jan Engelbert ks. 95
 Frank Hans 343
 Freeman James Darcy bp 359
 Freitag R. o. 220
 Frings Josef kard. 150, 156, 223, 361, 365
 Fritz Tomasz CSsR 219, 456
 Frytz Tomasz *zob.* Fritz Tomasz
- G**
 Gall Stanisław bp 50, 52
 Gałat Józef ks. 444
 Gałęzewski Augustyn Franciszek ks. 170, 461
 Gannon John Mark abp 358
 Garampi Giuseppe kard. 415
 Gawędzki Andrzej ks. 151
 Gawlina Helena 45
 Gawlina Joanna (z Banasiów) 45
 Gawlina Tekla 45
 Gawor Józef ks. 106
 Giedroyc Jerzy 436
 Gilroy Norman kard. 150, 153, 359, 362
 Giobbe Paolo kard. 149, 196, 304, 361
 Giovanetti Alberto ks. 78
 Giżyński Adolf ks. 278
 Gleeson James William bp 359
 Godfrey William kard. 63–65, 67–68, 149, 155, 202, 359–360, 364, 401, 419
 Godlewscy 221
 Godlewski Józef ks. 255
 Gogoliński-Elston Rafał ks. 69, 86, 289, 293–294, 300, 465, 476
 Gołębiewski Kazimierz prof. 96
 Gołubiew Antoni 97
 Gomes José bp 362
 Goody Launcelot John bp 359
 Gościński Rajner OFM 219
 Góralik Aleksander ks. 445
 Górecki Krzysztof OFM 219
 Górny Alfons SVD 445
 Grabowski Karol CR 178
 Gracias Valerian Gracias kard. 157, 365
 Gray Gordon Joseph bp 207, 462, 466
- Grażyński Michał 481
 Grente Georges-François-Xavier-Marie abp 452
 Griffin Bernard kard. 63–64, 66–67, 123, 203, 401
 Grimshaw Francis Edward Joseph abp 364
 Grochot Józef ks. 190
 Gruszka Jan ks. 204–205, 207, 462
 Grzelak Andrzej CSsR 222
 Guerri Sergio kard. 144
 Gwóść Paweł SVD 445
 Gwóźdź Hilary ks. 106
- H**
 Habicht Mieczysław 211, 297, 442
 Halbwachs A. ks. 261
 Halecki Oskar prof. 251, 290
 Haller Józef gen. 92, 96–97, 179, 202, 355
 Hannan Jerome Daniel bp 357
 Hanssen Jan Michiel Jozef Antoon bp 419
 Harmer K. CSsR 456
 Heim Bruno Bernard ks. 365
 Henschel Janek 457
 Henschel Mania 457
 Henschel St. 221, 453, 457
 Henschke Augustinus Francis bp 153, 362
 Herling-Grudziński Gustaw 436
 Hetherington A.J. 253
 Hill James Michael bp 356
 Himmer Charles-Marie bp 360
 Hinterocker Jan SJ 254
 Hippel Bruno-Augustin SAC bp 155, 364
 Hitler Adolf 71
 Hlond August kard. 21–22, 33–34, 46–51, 53–54, 56, 62, 65–66, 68–69, 71–73, 79–81, 98–101, 103–104, 116–121, 126, 135–137, 157–158, 172, 176, 180–181, 183, 188, 192, 194, 199–200, 203, 205, 214, 225, 246, 277, 279, 281, 283–284, 306, 331, 347, 388, 392–394, 396, 399–400, 402, 405, 408, 431, 478, 500
 Hoban Edward Francis abp 358
 Hoffmann Wilhelm MSF 192–193
 Hopmans Pieter Adriaan Willem bp 361
 Hordych Benedykt OFMConv 287

- Hozjusz Stanisław kard. 83, 399, 415
Huibers Johannes Petrus bp 361
Hurley Denis Eugene abp 364
Huzarski Łukasz OP 174, 176, 263, 353
- Jacek św. 340
Jacewicz 456
Jachimowski Tadeusz ks. 76
Jäger Lorenz abp 150, 361
Jakimowicz Bolesław MIC 275
Jakobik Fr. 451
Jałbrzykowski Romuald abp 160
Jan Kazimierz król 300
Jan Paweł II papież św. 140, 142, 347, 437, 513
Jan XXIII papież 86, 132–133, 135, 139, 149, 164, 185, 268, 277–279, 343, 346, 360, 451, 492, 495–496, 512
Janasik Stanisław ks. 82, 396
Jankowski Antoni ks. 275
Jansen B. OFM 454
Janssen Heinrich Maria bp 365
Janus Józef SJ 259, 286–287, 382, 485
Janusz Juliusz ks. 474
Januszewski Jan ks. 256
Jański Bogdan 178
Jaroszek 455
Jaroszewicz Jan bp 209
Jaroszka Lucjan ks. 93–95, 256, 382
Jarzębowski Józef MIC 76, 248, 270, 463
Jasiński Walery ks. 95, 104, 128, 251, 282, 288, 302
Jaworski Jan ks. 146, 175–176, 265–267, 353
Jedwabski Franciszek bp 72, 76–77
Jełowicki Aleksander CR 178
Jong Johannes de kard. 193–194, 304, 361, 365, 431, 434
Jonghe d'Ardoye Georges-Marie-Joseph-Hubert-Ghislain de abp 156, 365
Jorio Domenico kard. 143
Joško Henryk ks. 94–95
Junga Marian ks. 237
- Kaczewski Teodor CSsR 91
Kaczmarek Czesław bp 466
Kaczyński Zygmunt ks. 136
Kajka Paweł ks. 504
Kalina Czesław 211
Kalinowski Leon ks. 179
Kamiński Czesław TChr 95
Kanabus Efreem OFMCap 170, 172, 176, 193–194, 292, 299, 353, 431–432, 437, 480–481, 483
Kantak Kamil ks. 32, 95, 270, 276, 510
Kapica Jan ks. 22, 46
Karama Eliasz abp 156, 276, 365
Karasiński 455
Karol Wojtyła *zob.* Jan Paweł II
Karpińska 457
Karpiński Ryszard bp 348
Kaszubowski Florian TChr 92, 452, 481
Kaszyński Leonard ks. 247
Kawski Walerian ks. 276
Kački Józef ks. 255
Keller Michael bp 361
Kerkhofs Louis-Joseph bp 360
Kiedrowski Witold ks. 95
Kirschke Tadeusz ks. 300, 321
Klaja 456
Kleeberg Juliusz gen. 307, 382, 486
Klepacz Michał bp 120, 161, 323, 375, 408
Klewicz Kazimierz ks. 95
Klimowicz Zygmunt OFMCap 95
Klonowski Henry Theophilus bp 357
Kocur Adam ks. 74
Kolbe Jan ks. 220, 456
Kolbe Maksymilian św. 336, 340, 342
Kotek Augustyn SVD 94
Kołodziejczyk Waclaw SJ 295, 297
Kominek Bolesław kard. 21, 513
Konarski Szymon 484
Koniecki prof. 260, 486
Konopka Karol ks. 209
Kopania Stefan ks. 227
Kornacki Henryk ks. 92
Kornaś Kazimierz SVD 94
Korszyński Franciszek bp 277
Kosakowski Stanisław 297
Kosecki Bolesław ks. 278
Kot Jan SDB 94, 269
Kotłęga Józef SAC 245
Kotowski Tadeusz ks. 187
Kowalczyk August OMI 253
Kowalczyk Mieczysław TChr 84–85

- Kowalczyk Roman ks. 172, 176, 195–196, 353
 Kowalska Faustyna św. 230, 467
 Kowalska Jadwiga 37
 Kowalski Kazimierz bp 187
 Kozłowiecki Adam kard. 155, 280, 364
 Kozłowski Kazimierz SJ 271
 Kozon Czesław bp 455
 Kozon Ignacy 455
 Krasieński OSB 90
 Krasocki Józef SDB 382
 Krause Ignacy bp 256, 362, 413
 Krol John Joseph kard. 251, 253, 358, 364
 Kronkowski Henryk ks. 287
 Król Jan *zob.* Krol John Joseph
 Krauze (Kruze) Józef MSF 441
 Kubieński Franciszek ks. 265
 Kubina Teodor bp 102, 104, 116–117, 244
 Kuboszek Franciszek ks. 106
 Kubsz Karol OMI 90, 92, 163, 167, 170–171, 174, 176, 181, 188–192, 295, 311, 353, 452, 461, 469, 471, 473, 480, 483
 Kucharski Kazimierz ks. 58, 297
 Kuchciński Józef ks. 287
 Kuczmański Józef ks. 259, 485
 Kudlek Ryszard SVD 94
 Kukiel Marian gen. 58
 Kulawy Jan OMI 250
 Kulawy Wojciech OMI 250
 Kulesza Eugeniusz ks. 209
 Kulikowska Janina 213
 Kulpiński Stanisław ks. 95–96
 Kuźma Jakub ks. 445, 448
 Kwaśny Kazimierz ks. 35, 91, 127, 144, 157–159, 163, 167, 170–171, 174, 176, 181–185, 192, 293, 310, 353, 461, 474–476, 479–480, 482, 510
 Kwietniewski Stanisław SDB 246

 Łagosz Kazimierz ks. 319
 Lamy Frédéric Edouard Camille abp 365, 420
 Langman Jerzy ks. 287
 Lardone Francesco abp 269
 Lasocka Bronisława 467
 Latusek Paweł bp 106
 Lauri Lorenzo kard. 52
 Laval Pierre 469

 Léger Paul-Émile abp 151, 155, 253, 356, 363
 Lehnert Pasqualina s. 290
 Lelewel Joachim 176
 Lemmens Josephus Hubertus Gulielmus bp 361
 Leon XIII papież 249
 Leprière Rémy-Louis bp 276
 Lewandowski Bolesław (Pius) bernardyn 205–207, 462
 Lewek Michał ks. 106
 Lewicki Józef ks. 191
 Liénart Achille kard. 147, 182–183, 360, 419
 Likowski Edward bp 115
 Lisiecki Arkadiusz bp 22, 48–49, 179
 Lombardi Armando abp 153, 362
 Lorenc Franciszek ks. 203–205, 462
 Loureiro Paulo Rolim bp 356
 Lubowiecki Edward ks. 74, 77, 79–80, 91, 163, 167, 170–171, 223, 227, 278, 292, 309, 311, 326, 397, 474, 480, 482
 Lurat August ks. 178

 Ładzina Wanda 484
 Łagoda Leon ks. 180
 Łagowski Tadeusz ks. 444, 449
 Łapot Józef ks. 209
 Łaski Jan abp 296
 Łomiński Leon ks. 172, 175–176, 266, 353
 Łopata Jerzy SVD 247
 Łoziński Zygmunt bp 345
 Łukomski Stanisław bp 117
 Łuszczki Łucjan bernardyn 91, 172–174, 176, 234–235, 353, 389, 499

 MacDonald John Hugh abp 151, 204, 253, 256
 Machrowicz Tadeusz 96
 Maciaszek Justynian bernardyn 286, 293, 328, 444, 447–450
 Maczek Stanisław gen. 187
 Maćkowiak Sadok OP 95
 Maglione Luigi kard. 136, 390
 Majchrzak Bernard CR 209–211
 Majchrzycki Lucjan SDB 418
 Majski Iwan 57
 Malinowski Ernest 246

- Malinowski Jan ks. 444, 447–448, 450
Maltoni Costante ks. 154
Mandrella (Mendrella) Wiktor Maria OMI 425
Mangers Jacques bp 146, 225
Mannix Daniel abp 359
Manthey Jan ks. 90
Manuel król 459
Marchaj Stanisław SDB 231
Marchel Witold ks. 278
Marchetti Selvaggianni Francesco kard. 396
Marecki Teofil ks. 231
Marella Paolo kard. 144, 149, 154, 185, 213, 262, 360, 362
Marian Piotr ks. 433
Marina Alcide abp 136
Marmaggi Francesco kard. 99, 309
Marmottin Louis-Augustin bp 360
Masella Benedetto Aloisi kard. 143
Matczak Stanisław ks. 415
Materla Józef SVD 74
Matheson John A. ks. 205
Matulewicz Jerzy bp bł. 174
Matus Jan 211
Matuszewski Jakub br. SJ 254
Mazzarotto Antônio bp 356
Mączyński Franciszek ks. 288
McCabe Thomas Absolom bp 359
McCarthy Justin Joseph bp 358
McDonald Andrew Thomas abp 66, 203–206
McGuigan James Charles kard. 253, 356
McGuinness Eugene Joseph bp 363
McKeefry Peter Thomas abp 153, 262–263, 285–286, 363, 418
McManaman Edward Peter bp 358
McNamara Martin Dewey bp 412
McNulty James Aloysius bp 358
Meijerink Wilhelm SCJ 213
Meysztowicz Walerian ks. 54, 86, 90, 246, 287
Michalik Aleksander SVD 150, 172, 175–176, 231–234, 353, 389, 413, 444–450
Michalski Bronisław ks. 61, 63–70, 75, 90, 95, 158, 165, 170–171, 201, 206, 300, 310, 388, 393, 400, 403–404, 470, 475–476, 504
Michalski Konstanty ks. 316
Mickiewicz Adam 176
Miczko Piotr OMI 483
Mielke Józef ks. 445
Mika Jan CR 209, 437, 440
Miklasiewicz Włodzimierz prof. 97
Mikołajczyk Stanisław 60, 486
Mimmi Marcello kard. 70, 140–141
Mindszenty József kard. 441
Misiuda Hubert OMI 464
Miś Franciszek ks. 278
Mitty John abp 363
Mix John CR 437
Mochnacki Maurycy 176
Moczygamba Ludwik OFM 248–249
Montini Giovanni Battista kard. *zob.* Paweł VI
Mooney Edward Aloysius kard. 151, 252, 357–358, 363
Mroczek Władysław MIC 95, 287
Muench Aloysius Joseph abp 149, 361, 365
Müller Alfred CSsR 418
Müller Augustyn ks. 190
Müller Johann Evangelist Erich bp 215, 217
Murawiew Michaił 343
Mutsaert Willem Pieter Adriaan Maria bp 361
Myszkowski Hieronim (Stefan) OFM Cap 433
Namysło 454
Nandzik Teofil OMI 264
Nelson Knut Ansgar bp 361
Nędza K. 455
Nogan 45–63
Norton John Francis bp 359
Norwid Cyprian Kamil 176
Nosal Alojzy ks. 94, 304
Nowacki Walenty ks. 416
Nowaczyński Jan 211
Nowicki Tadeusz 246
O'Boyle Patrick Aloysius abp 151, 358
O'Brien Eris Norman Michael abp 150, 153, 286, 359, 363
O'Brien Henry Joseph abp 358

- O'Brien William David bp 363
 O'Connor William Aloysius bp 290, 412
 O'Donnell Patrick Mary abp 150, 153, 359, 362
 O'Hara Gerald Patrick Aloysius abp 359–360, 364
 O'Hara John Francis abp 357
 O'Neill Michael Cornelius abp 357
 Ogarek Zygmunt ks. 209
 Okroy Franciszek TChr 87–88, 90, 141, 280, 510
 Okrój Kazimierz ks. 218
 Olszewski 456
 Onyszkiewicz 97
 Oppermann Niels ks. 455
 Orpiszewski Władysław CR 178
 Orted Edward ks. 218
 Ostrowski Stanisław 103
 Ottaviani Alfredo kard. 144
- P**
 Pacelli Eugeniusz *zob.* Pius XII
 Pacini Alfredo abp 154, 245, 362
 Padacz Władysław ks. 273, 323, 399
 Padolskis Vincentas bp 419
 Pakosz saletyn 247
 Pallotti Wincenty św. 112
 Pałka Jan CM 176, 243, 353
 Panico Giovanni abp 154, 363
 Papée Kazimierz 37, 43, 54, 81, 96–97, 100–101, 120–123, 139, 165–166, 295, 329, 331, 376, 380, 384, 388, 408–409, 411, 512
 Papée Leonia 43, 380
 Parent Charles Eugène abp 151, 357
 Parker Thomas Leo bp 359–360
 Paulus Witold ks. 84, 180–181
 Paventi Saverio Maria 413
 Paweł VI papież 72, 134–135, 138–140, 166, 384
 Pawlica Bothlof br. trapista 264
 Pelc Wenanty OFMConv 283
 Pelczar Józef Sebastian św. 114
 Pelli minister 154
 Pelczyński Władysław MIC 95
 Perinn Victor Jean bp 147
 Perón Juan prezydent 286
 Peszkowski Zdzisław ks. 95
 Pękala Karol bp 398
 Piasecki Stanisław CM 176, 241–243, 353, 474
 Piazza Giovanni Adeodato kard. 62, 80, 127–128, 140–141, 218, 242, 258, 388, 403, 406–407, 420, 424–425, 427
 Piekoszewski Jan ks. 141
 Pietrzyk Stanisław ks. 283
 Pietrzykowski Jan ks. 445, 448
 Piłaszek Roman SVD 246
 Piłsudski Józef 50
 Pionier Zygmunt ks. 287
 Piotrowski Gerard OFM 94
 Piotrowski Piotr TChr 244
 Pitoń Jan CM 176, 243–244, 353
 Pius VII papież 144
 Pius IX papież bł. 142
 Pius X papież 144, 490, 497
 Pius XI papież 411, 500
 Pius XII papież 34, 43, 55, 59, 63, 72–73, 80, 99, 112, 118–119, 126, 135–136, 138–140, 142, 161, 163, 290, 296, 323, 375, 389, 390, 394, 409, 441, 490, 493–494, 497–499
 Piwowar Stanisław ks. 410
 Pizzardo Giuseppe kard. 92, 143, 161, 281, 399
 Plechta Sabin OFM 95, 283
 Plucinski Wacław ks. 432
 Pluta Wilhelm bp 21, 106
 Pocock Philip Francis abp 357
 Podgórnny Maciej 211
 Podoski 95
 Poggi Luigi kard. 96, 160
 Posadzy Ignacy TChr 87–88, 94, 244, 400
 Posłuszny Stanisław ks. 205
 Postawka Leon ks. 178–179
 Prendville Redmond Garrett abp 257, 359
 Principi Primo abp 97
 Przekop Walery TChr 36, 87–88, 141, 280, 510–511
 Przemyślak 456
 Przybylski Antoni prof. 260, 481
 Przybysz Jan MIC 270
 Przydacz Jan ks. 215
 Przygodzki Jerzy ks. 287
 Przyłuski Leon abp 113
 Puciński Roman 96

- Raczkiewicz Władysław 73, 100–101, 196, 200, 395
Raczyński Edward 97, 428
Radoński Karol bp 277
Radziwiłł Leon ks. 95
Rafferty John Joseph bp 359
Rak Romuald ks. 504
Rakowski Jan 487
Rawski C. 96
Raymond Leonard Joseph bp 156, 365
Rea Ildefonso (Matteo Renato) OSB 512
Reczek Eugeniusz SJ 86
Reginek Tomasz ks. 60–61, 75, 95, 251, 264, 269–270
Renzoni Benedetto ks. 140
Repka Henryk OMI 174, 176, 191–192, 353
Retkiewicz Marian ks. 256
Rhodin ks. 483
Richard François-Marie-Benjamin abp 178
Robichaud Norbert abp 363
Rodríguez José María Caro kard. 147, 151–152, 236, 356, 362
Roey Jozef-Ernest van kard. 360
Rogaczewski Wojciech ks. 181
Rogalski Leon SJ 254–255
Rojek Wojciech ks. 93
Romała Leon oratorianin 432
Romerówna Jadwiga 209, 211
Roncalli Angelo *zob.* Jan XXIII
Roosevelt Franklin Delano 60
Rosen-Zawadzki Kazimierz ppłk 100
Rossi Emilio ks. 286, 414, 417
Rossi Raffaele Carlo kard. 140
Roy Maurice abp 357
Rubin Władysław kard. 84, 141, 162, 191–192, 273, 302, 347, 511, 513
Ruiz-Giménez Joaquín 226
Rupp Jean-Édouard-Lucien ks. 147, 182, 278, 452
Rusinek Zygmunt 483
Russ ks. 276
Ruskowski Andrzej prof. 97, 300–301
Rutkowski Jan SDB 259, 484
Ruyteghem Wencel van OFM 187
Ryan Joseph Francis bp 356
Rychłowski Bruno SDB 91, 152, 175–176, 236–237, 353
Rzonsa Paweł ks. 280
Salomon Jacek (Hjacent) trapista 264
Salzburg Jan ks. 46
Samorè Antonio kard. 144, 153, 245, 362, 512
Sapieha Adam kard. 82–83, 99, 117, 121, 138, 157, 281, 319, 388, 396–400, 408, 415, 440, 479–480
Sapieha Eustachy 97
Savaryn Nilus Nicholas bp 151, 357
Savino Paolo ks. 290
Scalabrini Giovanni Battista bp bł. 112, 414
Scherer Alfredo Vicente kard. 418
Sedlaczek Marian ks. 278
Seget Tadeusz ks. 287
Semkowski Ludwik SJ 95, 397, 400
Sheen Fulton John bp 358
Sienkiewicz Henryk 330
Sienkiewicz Jerzy ks. 76
Sierakowski Stanisław ks. 412
Sikorski Władysław gen. 36, 55–60, 81, 200, 247, 349
Simonds Justin Daniel abp 153, 359, 362
Simonsen K. 457
Sinnott Arthur Alfred abp 357
Siwek Alberyk cysters 74, 95
Skłodowska-Curie Maria 177
Skoniecki Alfons Aleksander ks. 97
Skowronek Jan ks. 147, 152–153, 236, 290, 419
Skudrzyk Stanisław SJ 94, 287, 297
Skweręś Franciszek ks. 205
Slipyj Josoph Iwanowycz kard. 512
Słapa Władysław ks. 75, 264
Sławik Bonifacy ks. 204–205
Słonina 456
Słoninówna Basia 456
Słowacki Juliusz 176
Smalarz Hieronim ks. 94
Smith Leo Richard bp 358, 364
Smith Michael OMI 95, 509
Smith William Joseph bp 253, 356
Sokalski Zbigniew ks. 445, 447–448
Sokół Franciszek ks. 246

- Solecki Ksawery SVD 94
 Sołowiej Kazimierz ks. 204–205
 Sopoćko Michał ks. bł. 467
 Sornowski Jan SVD 445, 449
 Sorys Stanisław ks. 287
 Spellman Francis kard. 151, 155, 252, 358, 364
 Spinek Wiktor SDB 276
 Splett Karol Maria bp 98
 Stablewski Florian abp 114–115
 Stachel Zosia 457
 Stadnik Jan OFMCap 247
 Staniszewski Władysław ks. 65–70, 90–91, 123, 158, 163, 167, 170–171, 176, 199–201, 204, 206, 288, 300, 353, 474–475, 478, 480
 Stanucha Ludwik ks. 94
 Stark Tadeusz 211
 Starowieyski Stanisław ks. 290
 Steffen Augustyn 412
 Steidl Damian CSsR 219
 Stepinac Alojzije Viktor kard. 441
 Stępkowski J. 96
 Stock Szymon św. 310
 Stolarczyk Stanisław 253
 Stolarek Konrad OMI 191, 478
 Stolz Wincenty SAC 245
 Straaten van Werenfried OPraem 95
 Stritch Samuel Alphonsus kard. 151, 155
 Strojny Marian ks. 280, 399–400
 Stroński Stanisław 55
 Styburski Wiktor 270
 Suarez Franciszek 415
 Suhard Emmanuel kard. 277–279
 Suhr Jean Theodor bp 145–146, 222, 360
 Sulik Nikodem 294
 Sykstus V papież 140
 Szadkowski Zygmunt 291
 Szafrąński Adam Ludwik ks. 209
 Szambelańczyk Jan 451
 Szczyrbowski Rudolf ks. 205, 462
 Szeptycki Stanisław gen. 46
 Szkiłdź Bolesław ks. 86–88
 Szostkiewicz Zbigniew ks. 287
 Szóstak Hipolit br. 270
 Szrant Karol Stanisław CSsR 418
 Szubert Józef ks. 106
 Szudziński Bernard ks. 74
 Szymański Bronisław ks. 215
 Szymaszek Jan CSsR 91, 141, 146, 172–176, 220–224, 306, 353, 453, 456–457, 474–475
 Szymbor Wilhelm CM 179
 Szymecki Stanisław bp 279, 504
 Szyryński Witold 291
 Śledź Henryk ks. 297
 Świetlik Marcelli ks. 224
 Świącicki Walerian ks. 209
 Taczała Józef ks. 215
 Tadrzyński Kazimierz ks. 280
 Tardini Domenico kard. 62, 64, 70, 73, 78, 98, 100–103, 105, 118, 120–121, 136, 138–139, 144, 152, 157, 282, 388, 392–393, 395–396, 401–403, 406, 408
 Tarnowski Adam 120–122
 Teodorowicz Józef abp 341
 Testa Gustavo kard. 142
 Thiel Józef ks. 190
 Thorez Maurice 488
 Tisserant Eugène kard. 142–143
 Tokarek Wacław ks. 478
 Tomasik Władysław OSFS 211
 Toohey John Thomas bp 359
 Toraldo Carlo Emanuele ks. 290
 Trawicki Leon ks. 147, 224–225
 Trusz Nestor 96
 Trypućko Józef prof. 96
 Trzeciak Konrad CM 259, 484
 Trzepacz B. 457
 Turowski Wojciech SAC 104, 230
 Tusiński Ludwik CR 211
 Twórz Teofil SDB 288
 Uwicki Piotr ks. 278
 Vachon Alexandre abp 151, 155, 253, 356, 363
 Vagnozzi Egidio abp 154, 363
 Vasconcellos Motta Carlos Carmelo de kard. 152, 239, 356, 362
 Vaughan Herbert kard. 198
 Verdier Jean kard. 55
 Voght Fryderyk SVD 231

- Wajda Roman prof. 96
Waleczek Alojzy ks. 204–205
Walkowiak Piotr ks. 94
Walkowski Szczepan ks. 445–450
Walorek Marian ks. 172–173, 175–176,
227–230, 312–313, 353, 389, 466, 468
Walsh Francis Raymond Misjonarze
Afryki 207
Warszawski Józef SJ 90, 124, 297, 302,
319
Warzecha Karol SVD 94
Watkins Charles ks. 155
Wawrzyńczak Jan ks. 211
Weber Jean-Julien bp 365
Wegnerowski Jan SDB 94
Weldon Christopher Joseph bp 357
Wesoły Szczepan abp 30, 36–37, 39, 54,
57, 62–63, 67–68, 70, 72, 80, 84–85, 89,
105, 127, 138, 280, 282, 296, 337, 347,
349
Weygand Maxime 452
Wędzioch Czesław SAC 180
Węgrzyn Aleksander CM 238
Wiater Bolesław ks. 182
Wieniawa-Długoszowski Bolesław 54
Wietrzykowski Aleksy ks. 277
Więckowski Jan ks. 179
Wilniewczyc Michał ks. 76, 261, 286
Winowska Maria 164, 300
Wiseman Nicholas kard. 198
Wit Bernard de 454
Witkowski Edward 96
Witkowski Władysław CR 178
Włodkowiec Paweł bp 415
Wnukowski Apolinary bp 115
Wojciechowski ks. 287
Wojda Edward ks. 278
Wojtyński Leon CR 211
Wojtyś Ludwik ks. 265
Wolak Kasjan OFM 209, 211, 259, 485
Wołkowie 456
Wołkowski Edmund ks. 230
Wołoszyk Franciszek Jan ks. 247
Woodruff Douglas 96
Woś-Saporski Sebastian Edmund 238
Woznicki Stephen Stanislaus bp 99,
251–253, 279, 357–358, 363
Woźniak 455
Woźniakowski Jacek 97
Woźniczak Feliks ks. 94, 256, 382
Wójcicki Szymon SDB 236–237
Wójcik Józef ks. 287
Wullert Stefan ks. 214
Wycisło Alojzy bp 70, 251
Wysiecki Alfons 146–147, 224–225
Wyszyński Bolesław ks. 139
Wyszyński Stefan kard. 34, 37–38, 41–42,
70, 88–89, 91, 104, 107, 120, 122, 138,
157–167, 170–171, 207, 230, 236, 244,
262, 273, 279, 284–285, 318–319, 323,
330, 347, 375–377, 388, 390, 399, 402–
403, 405, 409, 412, 415–416, 460, 467–
468, 473, 478–480, 484, 506, 508–509
Wyszyński Witold 103
Yagas Jan SVD 246
Young Guilford Clyde abp 359
Zagrodzki Adolf ks. 256
Zakrzewski Tadeusz bp 120, 408, 448
Zaleski August 73, 81, 201, 338, 398,
427–428
Zaleski Władysław abp 156
Zaleski Wojciech 467
Zanin Mario abp 148–149, 360
Zanini Lino ks. 149
Zygałowicz Hugo 235
Zaraza Augustyn SAC 244
Zawidzki Józef SAC 418
Zdralek Franz 416
Zdziarska-Zaleska Maria 292
Zembrzuski Michał paulin 83, 95
Ziarniak Dobromir ks. 326
Zieliński Antoni ks. 238
Zieliński Terezjusz OCD 92
Zuber Rudolf 235
Zubrzycki Jerzy prof. 97, 260, 486
Żelazek Marian SVD 286
Żyła A. 297

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

- Aabenraa 221
Aalborg 221
Abercorn 264
Aberdeen 204, 206–207, 279, 461
Abranches 239–240
Adampol (Polonezköy) 268, 384
Adelaide 359, 485, 487
Afryka 60, 62, 81, 97, 110, 263–265, 291,
294–295, 342, 364, 498
Afryka Południowa 75, 265, 267, 310,
353, 364
Afryka Północna 265
Afryka Wschodnia 75, 264
Agua Branca 240
Águila Blanca 233
Ajaltun 269
Albano 505
Algier 204
Allahabad 156
Alto Paraguassu 240
Alto Ukajali 246
Altötting 312
Alzacja 477
Ambrosetti 442
Ameryka Centralna 78
Ameryka Łacińska 231, 244
Ameryka Południowa 62, 116, 152, 231,
233, 235, 238–239, 241, 245, 265–267,
286, 302, 310, 356, 361, 418, 488
Ameryka Północna 248, 250, 302, 356–
357, 363, 419, 465, 488, 495, 498
Amiens 449
Amos 357, 363
Amsterdam 196, 304, 432, 435–436
Angers 452
Anglia 32, 37, 55, 60–63, 65–70, 78, 82,
90, 92, 95–96, 98, 109, 125, 149, 159,
170–171, 195, 197, 201–205, 224, 226,
249, 255, 264, 270–271, 276, 287, 294,
309–310, 314, 318, 342, 345, 349, 353–
355, 359, 364, 374, 401, 413, 418, 440,
444–445, 463, 465, 480–481, 485, 495,
501, 510
Apóstoles 231, 233, 448
Araucária 240, 243, 459
Archangielsk 84
Argentyna 54, 94–95, 110, 149–150, 152,
154, 156, 173, 216, 231–235, 239–240,
244–247, 286, 293–294, 302–303, 305–
307, 311, 328, 337–338, 353–354, 356,
361, 389, 413, 418, 444–450, 481, 509
Argyll 206
Ariccia 89
Arnheim 304, 432–433, 464
Arosa 211
Arras 179, 182, 360, 451
Ashfield 255
Asyż 91
Aszchabad 268
Auckland 174, 263, 328
Augsburg 220, 326
Australia 91, 93–95, 97, 109–110, 125,
140, 142, 147–150, 153–154, 169, 171,
187, 216, 242, 254–262, 264, 280, 283–
287, 289, 303, 305, 307–308, 337, 348,
353, 359, 362–363, 382, 389, 413–414,
417–419, 469, 484–486, 498, 506, 510

- Austria 34, 70–75, 77, 80, 95, 110, 125,
 198, 226, 235, 244, 266, 302, 311, 348,
 354, 383, 441
 Avellaneda 445
 Avesta 215
 Awentyn 280, 282, 296
 Aylesford 202, 310
 Azara 231, 233
 Azja 267, 498

 Baabdat 269
 Babberich 433
 Baden 437
 Bagdad 156, 365
 Bagé 362
 Balachadi 270
 Baladun 269
 Bamberg 93
 Banneux 310–311
 Barcelona 226–228, 312, 314, 316, 354
 Bathurst 359, 484
 Bawaria 125, 312, 416
 Bazylea 79, 211
 Bąblin 192
 Bearsden 279
 Beerenbosch 435
 Beit-Chabab 269
 Bejrut 84, 269–270, 275–276, 510
 Belfast 208
 Belgia 69, 72, 90–93, 95, 97, 109–110,
 125, 137, 149, 170, 175–176, 186–192,
 222, 284, 295, 302, 304, 310–311, 348,
 353–355, 360, 389, 413, 418, 425, 431,
 452, 461, 469–473, 480, 482–483, 510
 Belgrano 447
 Belsen 296
 Beneluks 190–191, 310
 Berazategui 447
 Berisso 447–448
 Berlin 71, 409, 512
 Berno 211, 361, 438, 441, 444
 Beuron 312
 Białoruś 267
 Biasca 210–211
 Birmingham 202, 364
 Bliski Wschód 22, 57, 60, 136, 266, 269–
 270
 Bogota 245

 Boliwia 246, 248
 Bolonia 86, 91, 109, 174, 337, 508
 Bombaj 156, 270–271, 365
 Borås 218
 Bosana 419
 Boston 151, 155, 252, 357–358, 364
 Brabant 435
 Brandenburg 214
 Brazylia 110, 125, 149–150, 152, 176, 187,
 235, 238–245, 256, 288, 302–303, 305,
 307, 338, 353–354, 356, 362, 389, 413,
 418–419, 444, 446, 449, 458–459
 Breda 194, 196, 304, 361, 432, 437
 Brema 78
 Brisbane 94–95, 150, 153, 257, 259, 359,
 362, 485
 Bromölla 213–214, 216
 Bruay en Artois 185, 304, 451
 Brudzeń 415
 Bruksela 96, 186–188, 191, 304, 431, 471,
 473
 Brunssum 193
 Buchenwald 474
 Buenos Aires 96, 150–151, 154, 231, 233–
 234, 239, 293, 306–307, 311, 328, 356,
 361, 413, 444, 446–448, 450–451
 Buffalo 95–96, 137, 152, 252–253, 288,
 358, 364, 411–412
 Bukareszt 53
 Bunbury 359
 Burgillon 300
 Burma 271
 Buzuluk 296

 Calgary 250, 253, 357, 363
 Cambrai 179, 184
 Campo Verano 504, 513
 Canberra 94, 97, 150, 153, 260, 286, 307,
 359, 363, 486
 Cape Down 267
 Caracas 153, 247, 362
 Carfin 208, 310, 466
 Carmen del Parana 246
 Casamassima 86
 Castel Gandolfo 93, 137, 317, 338
 Catanduva 240
 Charata 418
 Charleroi 189–190

- Chevilly 326, 483
Chicago 93, 151, 155, 252–253, 283, 357–358, 363, 412, 440, 480
Chile 91, 94, 125, 147–149, 151–154, 156, 175, 235–237, 290, 294, 338, 353, 356, 362, 419
Chiny 95, 255, 261, 485
Chorwacja 441
Chorzów 22, 502, 505
Chur 211
Cincinnati 252, 357
Clamart 289, 413, 452
Claro do Sul 240
Cleveland 152, 252–253, 358
Cork 208
Country Club 270
Coventry 202
Cowdenbeath 464
Córdoba 307
Cypr 95, 263, 510
Częstochowa 116, 296, 340, 343
- Dachau 72, 74, 76–77, 86–87, 170, 172–173, 181, 193, 196, 215, 220, 227, 256, 276–277, 283–284, 345, 398, 432–445, 474, 510
Damaszek 46
Dania 78, 89, 91, 93, 110, 141, 145–147, 153, 156, 171, 173, 218–224, 302, 306, 353–354, 360, 389, 416, 452–453, 455–457, 475, 477, 510
Dar-es-Salaam 264
Davos 438
Detroit 99, 151, 155, 249, 252, 354, 357–358, 363, 422
Dębieńsko Wielkie 22, 46
Digglefold 264
Dijon 177
Dock Sud 307, 448
Dom Feliciano 240, 244, 418
Dominikana 98
Dora 214
Dortmund 78
Dourges 476
Doylestown 252, 311
Drużyn 433
Dundee 203, 205–206, 462
Dunfermline 464
Dunkeld 206
Durban 155, 264, 267, 364
Dżaża-Abad 502
- Èckernförde 78
Edmonton 151, 250, 253, 356
Edynburg 66, 203–208, 210, 292, 334, 462–464, 466
Egipt 75, 81, 291, 331, 445, 498
Eijsden 432–433
Eindhoven 304
Eisden 189
Elie 464
Enschede 304
Erie 152
Eschersheim 329
Essen 80, 416
Essendon 382
Essons sur Marne 185, 304
Esztergom 441
Europa 48, 56, 75, 78, 112, 142–143, 171, 174, 185, 195, 231, 251, 256, 279, 303, 317, 328, 330, 333, 337–338, 340, 348, 359, 364, 416, 424–425, 481, 506
Europa Wschodnia 141, 495
Europa Zachodnia 48, 78, 143, 256, 279
Eygelshoven 193
- Falkirk 203, 205–206, 462
Falster 146, 219, 453
Falsterbo 214
Famagusta 95
Fawley Court 201–202, 270, 310
Filadelfia 151, 252, 311, 357, 364
Finlandia 225, 364
Fionia 219, 222
Floriana 358
Fort Jameson 264
Fouquieres-lez-Bethune 185, 326, 451
Fram 246–247
Francja 35–36, 53–55, 58, 66, 75, 81, 87, 92–93, 109–110, 112, 122, 125, 132, 137–138, 144, 156–159, 163, 169–172, 174, 176–185, 188, 190–193, 197, 200, 203–204, 209, 226, 243, 278–279, 284, 288–289, 292–295, 300–302, 304, 309–310, 314, 326, 342, 345, 348, 353–355, 360, 365, 389, 411, 413–414, 418–419,

- 425–426, 436, 449, 451–452, 465, 467,
469–470, 474–476, 478, 480–482, 488–
489, 495, 498
Frankfurt 77–78, 149
Frascati 78, 191
Freimann 76–77, 276
Fulda 275, 361
Fyn 456
- Gaeta 511
Galashiels 462
Galicja 177–178, 213, 231, 249
Galloway 206
Gandawa 188, 304
Gandia 446
Gatooma 264
Gävle 215
Gdańsk 220, 409, 456
Geelong 487
Genewa 79, 139, 211–212, 299, 428, 438,
444
Ghazir 269, 445
Glasgow 203–207, 275, 279, 436, 462, 466
Gniezno 104, 115, 157–158, 392, 402, 478
Gobernador Roca 233
Gorzów 278
Göteborg 214
Goulburn 359
Górka Klasztorna 192
Górny Śląsk 45–46, 80, 288, 505
Graz 74, 275
Green Bay 152, 357
Griazowiec 510
Grodno 203, 289
Grosborn 172, 195
Groshof 211
Grüneberg 214
Guarani das Missões 244
Gusen 72, 74, 77, 87, 172–173, 256, 398
- Haarlem 196, 304, 361
Haderslev 221, 457
Haga 194, 409
Hagarty (Wilno) 250
Hälsingborg 214, 216
Hamburg 71, 78, 297
Hamilton 253, 356
Hanower 78, 172
- Hartford 152, 358
Haselünne 431
Hawera 328
Heidelberg 78
Hednesford 202, 311
Heerlen 192–194, 432–433
Heerlerheide 193–194
Heilbronn 492
Helsingør 221
Helsingfors 225
Helsinki 225, 360
Hengelo 194
Herlerheide 304
Hertogenbosch 196, 304, 361
Hesdigneul-lès-Béthune 186, 413, 451
Hildesheim 365
Hillerød 221
Hiszpania 226–231, 295, 302, 312–313,
330, 353–354, 389, 466–468
Hobart 255, 359
Hoensbroek 193
Höganäs 216
Holandia 72, 90, 92, 137, 149, 163, 170–
171, 176, 187, 191–196, 261, 281, 292–
293, 299, 302, 304, 348, 353–354, 361,
389, 431–437, 464, 470, 480, 482–483, 510
Horsens 221
Huancayo 246
Huddersfield 287
- Ífunda 264
Illinois 283
Indie 62, 75, 156, 236, 248, 264, 270–271,
286, 291, 365
Indonezja 156, 365, 434
Innsbruck 74, 78
Iran 76, 136, 156, 248, 265, 269, 318
Irati 240
Irlandia 110, 208, 299
Isles 206
Islington 199
Ispahan 365
Itaiópolis 240
Italia 83, 86
Ivai 240
- Jacarezinho 362
James Bay 363

- Jangi-Jul 375, 502
Japonia 94
Jasna Góra 85, 125, 231, 299, 311, 319, 338–339
Jerozolima 75, 96, 156, 276, 291, 365
Johannesburg 264–267, 310
Józefów 233
Jutlandia 219, 221
- K**
Kair 75
Kampala 266
Kanada 84, 95–98, 109–110, 141, 149, 151, 154–156, 187–188, 197, 216, 247–250, 252, 254, 293–294, 302–303, 311, 354, 356–357, 363, 413, 421, 469, 483, 509
Kapsztad 265
Karaczi 264, 270
Katarzynka 429
Katowice 23, 31–32, 35–37, 49, 84, 101–103, 105, 291, 308, 316, 347, 387, 416, 504, 513
Katyń 96, 342–343
Kazachstan 174, 340
Kazimierzowo 199, 231
Kenia 75, 264
Kerkrade 193
Kermine 502
Kidderminster 202
Kidugala 264
Kielce 51, 173, 466
Kilindini 264
Kilonia 214
Kirkcaldy 203, 206, 462
Kodoa 264
Kolhapur 270
Kolonja 78, 158, 172, 361, 365
Kolumbia 153, 245, 362
Kongo Belgijskie 418
Kopenhaga 145, 219–221, 223–224, 360, 416, 453, 455–458
Kościszukowo 231
Kowno 419
Kraków 30, 36, 46, 89, 115–116, 178, 238, 290, 343, 353, 387, 397–398, 513
Krašić 441
Królewska Huta 22–23, 49–50, 291, 500, 504
Krusaa 220
Kufstein 74
Kurytyba 238–240, 242–243, 307, 362, 459
- L**
La Ferté-sous-Jouarre 326, 483
La Paz 248
Lake Forest 283
Lanarkshire 203
Landskrona 214, 216
Langeland 219
Laranda 419
Laxton Hall 66
Le Mans 452
Leeds 364, 480
Lesigny 186
Leven 464
Leysin 438
Liban 76, 95, 156, 269–270, 276, 365, 445, 499, 501, 510
Liège 188–189, 304, 360
Lillbosch 432
Lille 182–183, 304, 360, 419
Lima 97, 246
Limburgia 192–193, 432–433, 435–436, 470
Lintorf 80
Linz 74, 77, 398
Litwa 419, 445
Liverpool 155, 197, 279, 401
Livingstone 264–265
Lizbona 228, 230
Llavallol 447
Lohr nad Menem 312
Lolland 146, 306, 453–454
Lomas de Zamora 445
Londyn 34, 36–37, 55–57, 60, 62, 64–66, 68, 72, 75, 82, 92, 94–97, 100, 112–114, 121–122, 149, 158, 165, 171, 196–203, 264, 267, 269–270, 277, 280, 283, 287–288, 295, 297–300, 309, 318, 320–322, 387–388, 394, 398, 401, 309, 428, 436, 446, 452, 462, 465, 478, 483, 502, 509
Loreto 86, 91, 98, 337, 474
Los Angeles 252
Lotaryngia 185, 482
Loudun 174, 181
Lourdes 162, 181, 185, 192, 221, 244, 309–310, 355, 466, 471

- Louvain 96, 175, 187, 222, 470
 Lozanna 211
 Lubeka 78
 Lucena (Itajópolis) 239
 Ludwigsburg 124
 Ludwigshafen 312
 Lugano 211
 Lujan 233, 307, 311
 Luksemburg 90, 176, 188, 190, 310, 483
 Lund 214–217, 312
 Lusaka 155, 364
 Lutterade 193
 Lwów 115, 476
 Lyon 177, 180, 465
- Łódź 433
 Łubianka 510
 Łuck 53
- Mabo 221
 Madryt 92, 226–230, 313, 428, 466–467
 Madytus 138, 338, 407, 430, 451
 Malir 270
 Mallet 240
 Malmö 214–218, 458
 Manchester 197
 Manhoff 214
 Manira 264
 Mannheim 312, 474
 Mansilla 232, 293
 Maracaibo 247
 Maria Buchen 312
 Maribo 219, 223, 454
 Maroko 75, 264
 Marsylia 414
 Martin Coronado 234, 447–448
 Mauthausen-Gusen 74, 77, 173, 256, 398
 Mazury 71
 Mechelen 360
 Mediolan 85
 Meksyk 76, 247–248
 Melbourne 36, 153, 259–260, 286–287,
 303, 359, 362, 381–382, 485–486
 Melton Mowbray 202
 Mentorella 437
 Meppen 78
 Merida 247
 Merlo 233
- Mezopotamia 156, 338, 498
 Midland 311
 Misiones 231, 307, 446
 Modragone 317
 Monachium 72, 74, 76–79, 150, 299, 313–
 314, 355, 361, 416, 478, 481, 510, 512
 Moncton 155
 Montaigu 310, 471
 Monte Cassino 42, 86, 91–92, 174, 204,
 210, 226, 301, 309, 316, 319, 474, 378,
 502, 504, 506, 508, 512–513
 Montevideo 154, 244–245
 Monteviot House 463
 Montreal 97, 151, 155, 250, 253, 356, 363
 Morogoro 264
 Moskwa 58, 121
 Motherwell 206
 Mount Abu 270
 Mount Kościuszko 487
 Münster 361
 Murici 240
- Nadrenia 186
 Naestved 219–221, 455
 Nairobi 60, 75, 97
 Nakskov 219, 221, 223, 306, 454
 Nancy 177
 Natal 265
 Nazaret 46
 Neapol 85, 109
 Neu Brandenburg 172, 195
 Neuchatel 211
 Neugamme 214
 Neviges 311
 New Jersey 305
 Newark 152, 252–253, 297, 358
 Newcastle 307, 487
 Nieborowice 464
 Niemcy 22, 34, 70–80, 89–90, 98, 103,
 110, 112, 121–122, 125, 135–138, 140,
 142–143, 149–150, 158, 160, 163, 170,
 186, 219–220, 227, 247, 255–256, 276,
 281, 283–285, 289, 292, 295, 298, 302–
 304, 311–312, 320, 327, 329–330, 342,
 348, 354–355, 361, 365, 392, 395–396,
 398, 401–405, 416, 432, 435–436, 467,
 478, 488, 492, 499, 506, 510
 Nijmegen 299

- Nord 177
Norfolk 60
Northampton 359–360
Norwegia 146–147, 219, 224–225
Notre Dame de Lumières 191
Notre Dame de Sion 185
Nottigham 418
Nowa Południowa Walia 484
Nowa Zelandia 76, 91, 153–154, 156, 174, 176, 195–196, 254, 256, 261–263, 285–286, 289, 291, 328, 333, 353, 362–363, 417–418, 486
Nowe Miasto 433
Nowy Jork (New York) 155, 252, 305, 357, 364
Nowy Sącz 224
Nyköbing 219, 221, 454–455
- Obra 509
Odense 220–221, 223, 456
Oggersheim 312
Ohio 252
Oignies 182–183
Oklahoma 363
Ontario 249–250, 253
Opole 102, 513
Oranienburg 214
Orchard Lake 95, 99, 104, 128, 249, 251–252, 270, 276, 279, 282, 288, 302, 422
Örebro 218
Orehozed 455
Orleans 240, 326
Orupgaard 455
Oskarström 213–215
Oslo 146, 225
Osnabrück 214
Osny 185–186, 326, 452
Osterley 280
Ostricourt 182
Ottawa 151, 155, 253–254, 356, 363
Oudtshoorn 265, 364
- Paderborn 150, 361
Pahiatua 76, 153, 261, 328
Paisley 206
Palestyna 46, 75, 93, 156, 276, 291, 365, 445, 498
Panchgani 270
Panna Maria 248–249
Paragwaj 246
Paranagua 459
Paryż 35, 55, 72, 86–87, 90, 92, 94–95, 116, 143, 147, 149, 157–158, 170–172, 177–182, 185, 188, 192, 195, 275, 277–280, 287–288, 292–293, 300, 308–309, 320, 326, 354–355, 360, 365, 389, 414, 420, 436–437, 451–452, 474, 477–478, 480–481, 483–484, 501, 510
Pas-de-Calais 177
Passo Fundo 362
Paterson 152, 358
Pelplin 187
Pembroke 253, 356
Persja 75, 264, 445, 498
Perth 258, 289, 484
Peru 148, 246
Pestalozzi Dorf 211, 438
Pietermaritzburg 265
Pińsk 276, 345, 510
Pitsford 201–202, 288
Pittsburgh 152, 358
Platanos 233
Płock 115
Poggio Mirteto 407, 425, 427
Pogranicze 71
Polonezköy zob. Adampol
Polska 21–23, 29, 34, 48, 51–55, 57, 66, 72, 82–83, 94, 98–101, 104–105, 110, 120, 122, 135, 150, 159–160, 162, 163–165, 170, 176–181, 193, 197–198, 200, 203, 210, 214, 226, 231, 238, 249, 255, 266, 277, 279, 284, 291, 294, 296, 306, 309, 314, 317, 319, 328, 331–333, 335–340, 342–343, 347, 395, 398–399, 401, 405, 408, 410, 414–415, 423, 428, 431, 442, 452, 455, 459, 464, 466, 473, 476, 478, 485–488, 500, 503, 502, 505, 507, 509
Ponta Grossa 240, 356
Poona 156, 365
Porto Alegre 239, 242, 306–307, 418
Portugalia 95, 226, 228–231
Posadas 233
Powiśle 71
Poznań 36, 49, 65, 116, 132, 173, 392, 478
Półwysep Iberyjski 226, 228, 230

- Praga 109, 409
 Prenzlau 195
 Pretoria 264, 267
 Prudentopolis 239–240
 Pueblo Nuevo 307
 Pullach 276
 Pułaski 413
- Quassassin 75
 Quebec 155, 357, 363
 Quilmes 233, 445, 447
- Racibórz 45
 Ratyzbona 196
 Ravensbrück 214
 Recklinghausen 451
 Regensburg 256, 361
 Regina 253
 Reims 360
 Ren 464
 Republika Południowej Afryki zob. RPA
 155, 264–267, 353
 Resistencia 418
 Richmond 383
 Rimouski 357
 Ringsted 219, 221, 457
 Rio Azul 240
 Rio Camaquã 418
 Rio de Janeiro 94, 150, 152, 154, 237,
 239, 306, 362
 Rio Grande do Sul 243–244, 418
 Rio Vermelho 239
 Rodezja 155, 263–265, 364
 Roermond 196, 304, 361, 417, 428
 Roma zob. Rzym
 Rongai 264
 Rosario 151–152, 232–233, 356, 361, 445–
 446, 450
 Rosenhaim 74
 Rosja 34, 57–59, 60–61, 62, 84, 109–110,
 253, 264, 275, 286, 318, 336, 348, 391,
 486, 502
 Roskilde 219
 Roubaix 304
 Roum 269
 RPA zob. Republika Południowej Afryki
 Rumunia 263
 Rusape 264
- Rybnik 46
 Rzym 22–23, 34, 36–37, 42–48, 53–54,
 60, 63, 70, 73, 76, 80–89, 91, 94, 96–99,
 101, 103–107, 122, 125, 132, 135, 142,
 146, 152–156, 158–165, 167, 170–171,
 174–175, 181, 203, 205, 207, 218, 220–
 224, 236–237, 240, 242, 251–252, 262,
 266, 273, 275, 277, 279–280, 284, 286–
 290, 295, 301, 303, 305, 308–309, 313–
 314, 316–317, 319–320, 322, 330, 334,
 337, 347, 349, 361, 374–378, 380–381,
 387, 390, 396–397, 399–400, 406–409,
 413–414, 417–420, 424–425, 427, 438,
 440–441, 446, 450, 452, 457, 460–462,
 466–467, 474, 478, 480, 482, 484, 488,
 490, 499, 504, 506, 508–513
- Sabina 407, 425, 427
 Sachsenhausen 86–87, 172–173, 193,
 215, 220
 Saginaw 99, 152, 252, 357–358, 363
 Saint Hyacinthe 155, 363
 Saint-Albert 250
 Saint-Boniface 250
 Salamanka 175, 227–228, 290
 Salzburg 74–75, 275, 317, 354
 Samarkanda 342
 San Andres de Giles 445
 San Félix 247
 San Francisco 363
 San Martin 447–448
 Santa Candida 240
 Santa Catarina 238
 Santa Fe 445
 Santa Rosa 248
 Santiago de Chile 94, 147, 151, 153, 175,
 235–236, 290, 356, 362, 419
 Santiago de Compostela 228, 312
 Santos Lugares 311
 São José dos Pinhais 238
 São Mateus do Sul 240
 São Paulo 356
 Saragossa 228–230, 312
 Sarnia 151
 Scranton 152, 252, 357
 Sens 419
 Serrinha 240
 Seven Hills 254, 487

- Sewilla 109
Sheffield 197, 294
Siedlce 510
Siegen 78
Simpelveld 196
Siołkowice 238
Sittard 432, 435
Sjaeland 456
Skandynawia 213, 217
Skargowo 231
Slagelse 219, 221
Slikkerver 304
Southwark 67
Speckholzerheide 193
Springfield 152, 357
St. Andrews 205, 207, 461–462
St. Boniface 357
St. Henschel 221, 453, 456
St. Margaretten 79
Stambuł 94, 268–269
Stany Zjednoczone 53, 59–60, 75, 78, 84, 87–89, 93, 95, 97, 101, 104, 109–110, 112–114, 128, 137, 149, 151, 154–155, 181, 187, 189, 193, 197, 204–206, 226, 234, 237, 247–249, 251–252, 261, 264, 266, 270, 276, 279, 284–286, 297, 302–303, 305, 308, 310–311, 319, 358, 363, 412–413, 417, 422–423, 432, 441, 444–445, 466, 484–485
Stella-Plage 185, 293, 304
Strasburg 48, 365
Strzelce Opolskie 248
Strzybnik 22, 42, 45
Stuttgart 320
Stutthof 173, 214, 219–220
Sunningdale 202
Svängsta 216
Syberia 109–110, 172, 174, 234–235, 248, 340, 445, 512
Sydney 148, 153, 255, 257, 259, 283, 359, 362, 413, 484, 486
Syrakuzy 54, 509
Syria 46, 53, 75, 291
Szachrizjabs 502
Szkocja 66, 125, 163, 170–171, 197, 200, 203–208, 210, 310, 334, 353–354, 389, 460–464, 466, 475, 480–481, 483
Sztokholm 214–216, 218, 361, 409
Szwajcaria 95, 109, 149, 154, 170–171, 208–213, 299–300, 302, 327, 353–355, 361, 365, 389, 421, 437–438, 440–441, 443, 444
Szwecja 93, 95–96, 163, 171–172, 203, 213–218, 221, 226, 284, 302, 312, 327, 353–354, 361, 365, 416, 457, 475, 477, 510
Śląsk 22, 50
Środkowy Wschód 75
Święty Krzyż 411
Taastrup 221
Tamiza 464
Tanganika 264
Tarnopol 174
Tarnów 398
Tasmania 94, 255, 259, 333, 484, 486
Tegelen 191
Teheran 75, 96, 136, 270, 445
Teksas 248
Tengeru 264
Tlalpan 248
Tłumacz 231
Tomas Coelho 239–240, 459
Toronto 151, 253, 356, 510
Tournai 188, 304, 360
Transwal 264
Trelleborg 214–215
Trenton 252
Tulsa 363
Tuluza 177, 190
Turcja 109, 139, 149, 267–269, 302, 327, 338, 354, 361, 384
Turyń 85, 92
Twente 304
Tychy 22, 46
Ukraina 267
Upholland 279–280
Uppsala 96, 216
Urugwaj 154, 244–245, 354, 362, 446
USA zob. Stany Zjednoczone
Utica 479
Utrecht 194, 196, 299, 304, 361, 431–432, 435

- Vadstena 215
 Valencia en Wenezuela 247
 Valenciennes 184–185
 Valentin Alsina 447
 Valivade 270
 Vancouver 250, 253
 Vaudricourt 185–186, 191–192, 483
 Vaugirard 186
 Verdun 177
 Veszprém 441
 Victoria 253, 356
 Vienne 174, 181
 Vilkaviškis 419
 Villa Angela 418
 Villa Calzada 445
 Villa Dominico 447
 Villa Industriales 447
 Villa Lynch 447
 Villach 74
 Vlissingen 304
- Wagga-Wagga 94, 153, 362
 Walia 32, 37, 60, 66–69, 125, 163, 201,
 374, 401, 480
 Warmia 71
 Warrawong 283
 Warszawa 22, 33, 36–37, 50, 53, 66, 76,
 97, 100, 103, 121, 159, 164, 223, 313,
 399, 402, 408, 432, 476, 478, 482–483,
 485, 505, 508–509
 Waszyngton 152, 252–253, 358
 Waterschei 187–188, 304
 Watykan 98, 142–143, 159–160, 347, 377,
 391–392, 396, 398, 400–403, 408–412,
 417, 475, 479–480, 501–502
 Waubach 193
 Wellington 153, 174, 262, 328, 363, 418
 Wels 74
 Wenezuela 138, 153, 247, 284, 362, 444
 Werl 488
 Westerloh 432
 Westfalia 177, 186, 451, 469
 Westminster 66–67, 155, 198, 202–203,
 359–360, 364, 401
- Węgry 441
 Wiedeń 74
 Wieliczka 231
 Wielka Brytania 61–70, 75–76, 81, 84,
 92, 96–97, 109–110, 122–123, 132, 155,
 163, 170–171, 174, 176, 197–201, 203,
 206, 210, 234, 255, 265, 279, 283, 289,
 294–295, 300–302, 304, 306–307, 310,
 321, 329, 338, 348, 359–360, 364, 366,
 401, 403–404, 436, 465, 475–476, 480,
 482, 490, 498
 Wileńszczyzna 267
 Winnipeg 151, 250, 253, 256–257, 356
 Winterslag 187
 Wintertur 211, 438
 Włochy 75, 83–86, 88, 92, 96, 103, 109–
 110, 112, 141, 148, 161, 191–192, 226,
 250, 261, 266, 268, 273, 283–284, 295,
 308, 321, 342, 437, 444–445, 474, 486,
 488, 490, 498
 Włocławek 115, 277
 Wollongong 359, 487
 Wolverhampton 202
 Wrexham 287
 Wrocław 46, 115, 314, 505, 513
 Wyspy Brytyjskie 110, 200, 203, 121–
 122, 197–198
- Ystad 214
- Zachodnia Kanada 357
 Zagłębie Ruhry 71
 Zagrzeb 441
 Zbaraż 174
 Zblewo 433
 Ziemia Ognista 235
 ZSRR 32, 57–58, 61, 75–76, 84, 110, 174,
 251, 267, 269, 271, 275, 301, 318, 508,
 511
 Zuk Mikail 269
 Zurych 299, 211–212
 Związek Sowiecki 318, 387–388
- Żnin 478

BISHOP JÓZEF GAWLINA AS A PROTECTOR OF POLISH EMIGRANTS

Summary

In this monograph the author aims to depict the role of bishop Józef Gawlina as a spiritual leader of Polish emigrants after the Second World War. Bishop Gawlina, who came from the diocese of Katowice, was a pre-war Field Bishop of the Polish Army. He accompanied Polish soldiers outside Poland during the Second World War. After 1945, he remained abroad and when living in Rome he coordinated the life of Polish Catholics, who for different reasons lived outside of their home country. The Pope Pius XII nominated him Protector of Polish Emigrants, a role he served for fifteen years (from 1949 to 1964).

Relying on publicly available sources as well as on information which has not yet been widely known, found in Polish and foreign archives, the author explains and specifies the scope of the Church jurisdiction of this hierarch in the consecutive years of his service, and presents his contribution to the pastoral work with emigrants, highlighting that he formed its specific character. Bishop Gawlina's major achievement was that he developed the structures of pastoral care for Polish emigrants after World War II. Therefore, a big part of the monograph is dedicated to this aspect of his ministry: establishing centres of the Polish Catholic Mission, appointing their rectors and coordinating their work.

Setting the time frame presented in the thesis was dictated by the papal decisions and Church decrees, which several times extended and specified the scope of bishop Gawlina's mission. In this thesis, the author aims to present, as fully as possible, the activity of bishop Gawlina in the field of pastoral care for Poles living abroad. A serious challenge was to document the consecutive stages of the extension of his jurisdiction, which originally covered only Polish soldiers on the territory of Poland and during the peak period it concerned Poles living in many countries on different continents. This was the situation when bishop Gawlina was appointed an ordinary of the Polish Catholics who were leaving Russia. Later, he was appointed an ordinary of Poles in Germany and Austria. The situation changed a bit after 1949, when he became the protector of emigration. For the sake of accuracy, it is worth mentioning that in this capacity he did not have the jurisdiction the ordinaries had. Nevertheless, Gawlina felt his responsibility for the whole clergy and all lay Catholics who maintained their Polish identity while living abroad. He fulfilled these duties with deep commitment until the very last moment of his life.

The author refers to bishop Gawlina as "the protector of Poles living abroad", claiming that it is the most suitable title to describe the mission entrusted to him. The Latin word *protector* is translated as "a person who shelters, a defender, a carer". This term was used in the decree assigning responsibility for Polish emigration to Gawlina.

The author used analytic-synthetic method in his research. The thesis is divided into five chapters according to the problems. The source documents were found in several archival institutions in Poland and abroad, which were connected with bishop Gawlina's ministry. Among references, it is especially worth to mention *Diaries*, which bishop

Gawlina wrote during almost the entire time of his ministry. The author found valuable materials in the Archives of the Central Emigration Pastoral Centre in Rome, the Pontifical Institute of Ecclesiastical Studies in Rome, Archives of the Polish Catholic Mission in England and Wales, the Polish Institute and Sikorski Museum in London, Archives of the Archdiocese of Katowice, Archives of the Archdiocese of Warsaw, Archives of the Institute of National Remembrance in Warsaw, and Archives of the Polish Catholic Mission in France.

Supplement of the thesis confirms great commitment of bishop Gawlina and it includes tables with the list of visited countries, the list of the Polish Catholic Missions and their rectors, the lists of hierarchs whom bishop Gawlina met during his ministry and the list of his published addresses. The monograph includes also several dozen reference documents from various archives showing the ministry of the bishop of Polish emigrants.

The thesis is the first attempt to present comprehensively the role of archbishop Józef Gawlina in organizing the structures of the pastoral care for Poles living abroad and forming the model of pastoral work of the Polish clergy among emigrants after the Second World War.

IL VESCOVO MONS. JÓZEF GAWLINA QUALE PROTETTORE DEGLI EMIGRANTI POLACCHI

Sommario

Nella presente monografia l'autore si è assunto il compito di descrivere il ruolo del vescovo mons. Józef Gawlina, la guida spirituale degli emigranti polacchi dopo la seconda guerra mondiale. Quel Sacerdote, proveniente dalla diocesi di Katowice, prima della guerra vescovo militare dell'Esercito Polacco, il quale durante la seconda guerra mondiale accompagnava i soldati polacchi trovatisi fuori dalla Polonia, dopo il 1945 rimase all'estero e abitando a Roma coordinava la vita dei cattolici polacchi che per vari motivi avevano lasciato la Patria. In virtù della nomina papale, per quindici anni (1949-1964) rivestì la carica di Protettore degli Emigranti Polacchi.

Basandosi sulle fonti già pubblicate nonché sulle fonti finora sconosciute e scoperte negli archivi statali e all'estero, l'autore ha spiegato e ha precisato la portata della giurisdizione ecclesiastica del gerarca negli anni del suo ministero, ha presentato inoltre l'impegno del vescovo nella cura spirituale degli emigranti, sottolineando il carattere specifico di quella pastorale. Un grande merito del mons. Gawlina fu lo sviluppo delle strutture della pastorale degli emigranti polacchi dopo la seconda guerra mondiale. Per quel motivo un frammento consistente della monografia è stato dedicato a quell'aspetto del suo lavoro: la formazione delle strutture delle Missioni Cattoliche Polacche, l'istituzione dei loro rettori e il coordinamento del loro lavoro.

La definizione del contesto temporale del presente elaborato è stata motivata dalle decisioni papali e dai decreti ecclesiastici che più volte avevano ampliato e avevano precisato l'ambito della missione del vescovo mons. Gawlina. Nel presente documento si è cercato di presentare in maniera possibilmente complessiva l'attività del vescovo mons. Gawlina riguardante la cura degli emigranti polacchi. Un compito importante ha costituito la documentazione delle susseguenti tappe dell'ampliamento della sua giurisdizione che inizialmente abbracciava solo i soldati polacchi sul territorio della Polonia, e nel periodo di punta riguardava i connazionali abitanti di molti paesi e in diversi continenti. Così fu quando divenne l'ordinario dei cattolici polacchi che lasciavano la Russia e in seguito, fu nominato ordinario dei polacchi in Germania e in Austria. La situazione si presentava in maniera un po' diversa dopo il 1949, quando divenne il protettore degli emigranti. Bisogna precisare che alla funzione del protettore non era attribuita la giurisdizione pari a quella dell'ordinario. Tuttavia, mons. Gawlina si sentiva responsabile di tutto il clero e di tutti i cattolici laici che si ritenevano polacchi e che rimanevano in esilio. Adempiva a quei compiti con grande dedizione fino agli ultimi momenti della sua vita.

L'autore ha usato nei confronti del vescovo Gawlina il titolo „protettore degli emigranti polacchi”, considerando che un tale termine in maniera migliore definisse la missione affidatagli. La parola latina *protector* viene tradotta come „colui che dà riparo, il difensore, il tutore”. Il termine venne usato nel decreto che nominava mons. Gawlina responsabile degli emigranti polacchi.

Nell'elaborazione del materiale l'autore si è servito del metodo analitico e sintetico. La presente dissertazione è stata divisa in cinque capitoli, a seconda dei problemi trattati. I documenti di fonte sono stati rinvenuti in alcuni archivi in Polonia e all'estero, legati all'attività del mons. Gawlina. Fra le fonti meritano un'attenzione particolare *I Diari*, scritti dal mons. Gawlina praticamente durante tutto il periodo del suo ministero pastorale. L'autore ha trovato i materiali preziosi ad esempio nell'Archivio del Centro della Pastorale degli Emigranti a Roma, nel Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici a Roma, nell'Archivio della Missione Cattolica Polacca in Inghilterra e in Galles, nell'Istituto e nel Museo „W. Sikorski” a Londra, nell'Archivio Arcidiocesano di Katowice, nell'Archivio dell'Arcidiocesi di Varsavia, nell'Archivio dell'Istituto della Memoria Nazionale a Varsavia e nell'Archivio della Missione Cattolica Polacca in Francia.

Il contenuto della presente dissertazione è stato completato dalle tabelle comprendenti l'elenco dei paesi visitati da mons. Gawlina, l'elenco delle Missioni Cattoliche Polacche con i loro rettori, gli elenchi dei gerarchi con cui si incontrò durante il compimento della sua missione, l'elenco dei discorsi pubblicati. Tutto quel materiale ha confermato l'enorme attività svolta da mons. Gawlina. Alla monografia sono state allegate inoltre decine di documenti di fonte provenienti da diversi archivi, i quali hanno illustrato l'attività del vescovo degli emigranti polacchi.

Il presente elaborato costituisce la prima prova della descrizione complessiva del ruolo dell'arcivescovo mons. Gawlina nella messa in ordine delle strutture organizzative della pastorale dei polacchi all'estero nonché nella formazione del modello di lavoro del clero polacco fra gli emigranti dopo la seconda guerra mondiale.

BISCHOF JOSEF GAWLINA ALS BETREUER DER POLEN IM EXIL

Zusammenfassung

Der Verfasser der vorliegenden Monografie setzt sich zum Ziel, die Rolle des Bischofs Josef Gawlina in der Seelsorge der polnischen Emigration nach 1945 darzustellen. Man bezeichnet diesen aus der Diözese Kattowitz stammenden Bischof als geistlichen Führer der Polen im Exil nach dem Zweiten Weltkrieg. Vor dem Kriegsausbruch war er Militärbischof der polnischen Armee und während des Krieges begleitete er die polnischen Soldaten im Ausland. Nach 1945 blieb er dagegen im Exil und siedelte sich in Rom an, wo er das Leben der polnischen Katholiken koordinierte, die aus verschiedenen Gründen außerhalb ihrer Heimat blieben. Der päpstlichen Ernennung zufolge bekleidete er fünfzehn Jahre lang (1949–1964) das Amt des Protektors der polnischen Emigration.

Anhand der veröffentlichten und der anderen, bisher unbekanntenen Quellen, die in den polnischen sowie in den ausländischen Archiven recherchiert wurden, erklärt und präzisiert der Autor die Reichweite der kirchlichen Jurisdiktion des Hierarchen in den Jahren seines Dienstes. Es wird hier auch der Beitrag des Bischofs zu der Seelsorge im Exil präsentiert. Ein großes Verdienst des Bischofs Gawlina war die Entwicklung der polnischen Seelsorge im Exil nach dem Zweiten Weltkrieg, also die Gründung der Polnischen Katholischen Missionen sowie die Koordination ihrer Tätigkeit. Deswegen wurde ein bedeutender Teil der vorliegenden Arbeit diesem Abschnitt seiner Aktivität gewidmet.

Den Zeitrahmen der Doktorarbeit bestimmten die päpstlichen Entschlüsse und die kirchlichen Verordnungen, die den Umfang der Mission des Bischofs Gawlina mehrmals vergrößerten und präzisierten. Die vorliegende Monografie ist ein Versuch, die Tätigkeit des Bischofs Gawlina im Bereich der Seelsorge der Polen im Exil möglichst vollständig darzustellen. Eine wichtige Aufgabe bestand in der Dokumentierung der sich vergrößernden Reichweite seiner Jurisdiktion. Zuerst betraf sie nur die polnischen Soldaten auf dem Gebiet Polens, um in ihrem Höhepunkt die Landsleute in vielen Ländern auf mehreren Kontinenten zu umfassen. So war es, als Bischof Gawlina Ordinarius der polnischen Katholiken wurde, die Russland verließen. Danach ernannte man ihn zum Ordinarius der Polen in Deutschland und in Österreich. Nach 1949, als Bischof Gawlina Protektor der Emigranten wurde, sah die Situation etwas anders aus. Um präzise zu sein, sollte man hier erwähnen, dass zum Amt des Protektors nicht solche Jurisdiktion zugeschrieben ist, die ein Ordinarius hat. Nichtsdestotrotz fühlte sich Bischof Gawlina sowohl für die ganze Geistlichkeit als auch für die Laien verantwortlich, die sich zum Polentum bekannten und im Exil blieben. Diese Aufgaben erfüllte er mit großer Hingabe bis zu seinem Tod.

Der Verfasser der Monografie bezeichnet Bischof Gawlina als „Betreuer der Polen im Exil“ und ist der Meinung, dass diese Worte am besten seine Mission beschreiben. Das Wort *protector* bezeichnet in der lateinischen Sprache „jemanden, der behütet, Verteidiger, Betreuer“. Das Wort wurde in der Verordnung benutzt, die den Bischof Gawlina verantwortlich für polnische Emigration machte.

In der Arbeit bediente sich der Autor der analytisch-synthetischen Methode. Die Arbeit wurde in fünf Kapitel aufgeteilt und nach Problemen geordnet. Die Quellendokumentation kommt aus einigen Archiven im In- und Ausland, die mit der Tätigkeit von Bischof Gawlina verbunden sind. Unter den Quellen sind besonders *Tagebücher* bemerkenswert. Der Bischof schrieb sie fast die ganze Zeit während seines seelsorglichen Dienstes. Wertvolle Materialien wurden u. a. in folgenden Einrichtungen recherchiert: Archiv der Polnischen Katholischen Mission in England und Wales, Das Polnische Institut und Gen. Sikorski-Museum in London, Päpstliches Institut für Ekklesiologie in Rom, Archiv des Erzbistums Kattowitz, Archiv des Erzbistums Warschau, Archiv des Instituts für Nationales Gedenken in Warschau, Archiv der Polnischen Katholischen Mission in Frankreich.

Eine Ergänzung der Monografie machen tabellarische Verzeichnisse und Listen aus. Sie beinhalten die vom Bischof besuchten Länder, die Polnischen Katholischen Missionen und deren Rektoren, die Hierarchen, denen Bischof Gawlina im Rahmen seiner Mission begegnete, sowie seine veröffentlichten Reden. An die Monografie wurden außerdem mehrere Quelldokumente aus verschiedenen Archiven angehängt, die zur vollständigeren Darstellung der Tätigkeit des Bischofs beitragen.

Die vorliegende Arbeit ist der erste Versuch, die Rolle des Bischofs J. Gawlina bei der Bildung der Strukturen der Seelsorge der Polen im Ausland sowie bei der Gestaltung der Arbeitsweise der polnischen Geistlichen unter den Emigrierten nach dem Zweiten Weltkrieg, ganzheitlich darzustellen.

Na okładce zamieszczono zdjęcie portretowe bp. Józefa Gawliny, Londyn, 1944 r.
(ze zbiorów Archiwum PMK w Anglii i Walii).

Na okładce wykorzystano fragment mapy *Carte de la charte de l'Atlantique* (1943)
autorstwa MacDonalda Gilla ze zbiorów David Rumsey Historical Map Collection.

Fotografie reprodukowane w książce na stronach 43, 107, 167, 273, 323
pochodzą ze zbiorów Archiwum Kościoła św. Stanisława w Rzymie.

Redakcja Monika Rosenbaum
Projekt okładki i stron działowych Jakub Dziewit
Korekta Wojciech Szaforz
Łamanie Alicja Załęcka

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3656-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3657-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 35,5. Ark. wyd. 37,0.
Papier offset. kl. III 90 g
Cena 94,90 zł (w tym VAT)

Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin